

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra estetiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

„NOVOIDEALISTICKÁ ESTETIKA“ JAROSLAVA HRUBANA
Příspěvek k teorii estetické hodnoty

Jaroslav Hruban's „Neoidealistic aesthetics“
A Tribute to Aesthetic Value Theory

VYPRACOVALA: Martina Hanáčková

VEDOUCÍ PRÁCE: Doc. PhDr. Eva Foglarová, CSc.

ROK PODÁNÍ PRÁCE: 2007

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych na tomto místě poděkovala paní docentce Foglarové za laskavou spolupráci, za podnětná upozornění, za inspiraci i za poskytnutí literatury, která je v případě Jaroslava Hrubana častokrát velmi málo dostupná.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

*u Prvn
mu t. 5. 2007*

*martina
Hanková*

1. PŘEDMLUVA	6
2. ÚVOD	9
3. TOUHA PO SYNTÉZE	10
4. DANTŮV KULT	13
POKUS O INTERPRETACI DANTOVÝCH TEXTŮ	17
5. HRUBAN A DANTE	19
6. DANTŮV „POZEMSKÝ RÁJ“	21
HLAVNÍ PROBLÉMY HRUBANOVA SPISU	24
1. Vizuální a akustické dojmy	25
2. Vliv prostředí	28
3. Hrubanovo vidění hudby v Božské komedii	35
4. Teorie génia	38
5. Lidské tělo	40
6. Klasické a romantické	43
7. Syntetismus a Dante	45
7. HRUBANOVA ESTETICKÁ HODNOTA	50
8. NOVOIDEALISMUS ?	61
9. ZÁVĚR	65
RESUMÉ:	68
POUŽITÁ LITERATURA:	69

1. PŘEDMLUVA

Jaroslav Hruban (1886 – 1934) byl estetikem s mimořádným přehledem. Měl znalosti o historii umění i estetiky; prokazoval neuvěřitelnou znalost nejnovějších estetických teorií i trendů v umění. Žil na venkově, daleko od centra aktuálního dění. Věnoval se literární tvorbě, psal poezii a romány, systematicky se zabýval estetikou. Jeho publikační činnost byla velmi obsáhlá a nelze ji zcela postihnout. Seznam vědeckých prací, který Hruban sepsal v roce 1931, není úplný a jiný, kompletní soupis jeho díla, neexistuje. Své estetické studie publikoval v průběhu celého života v odborných časopisech vycházejících nejenom v Praze: byly to např. *Archa* 1913, *Česká mysl* 1912, 1914, *Český časopis estetický* 1921, *Dílo* 1912, 1913 a 1915, *Filosofická revue* 1921 – 1931, *Hlídky* 1919, 1922 a 1923, *Meditace* 1908 – 1911, *Ruch filosofický* 1921 – 1931, *Vychovatelské listy* 1918, 1919 a 1922 a další. Napsal také větší estetické práce: *Úvod do estetiky* (1915), *Estetika svatého Augustina* (1920), *Dantův „pozemský ráj“* (1924), *Základy estetické hodnoty* (1930). Z umělecké tvorby Jaroslava Hrubana jsou známější *Pouť do Ravenny: Zápisy o vzestupu duše* (1921), *Duše mosaik* (1927) a poslední, posmrtně vydaný román *Felix Ravenna* (1940).

O estetice Jaroslava Hrubana toho nebylo napsáno příliš mnoho. Těsně po jeho smrti vychází nekrology v *Lidových listech* „Vzpomínka“ od V. Bitnara, ve *Filosofické revue* „K úmrtí Jaroslava Hrubana“. V roce 1935 pak opět ve *Filosofické revue* stat' „Jaroslav Hruban jako estetik a filosof ducha“. Dále ho zmiňuje Josef Král ve své knize *Československá filosofie: Nástin vývoje podle disciplín* (Melantrich, Praha 1937). Hrubanovo jméno lze nalézt i ve velkých encyklopediích jako je *Masarykův slovník naučný. lidová encyklopedie všeobecných vědomostí* (Československý kompas, Praha 1927) či *Ottův slovník naučný nové doby* (nakladatelství J. Otto, společnost s r.o. v Praze 1933). *Masarykův slovník* se o PhDr. Jaroslavu Hrubanovi zmiňuje více než slovník Ottův a označuje ho za estetika, esejistu a filozofa–idealistu. Do pole jeho zájmu řadí „podrobné studium mosaik a gotiky“ a neopomíná jeho významné česko – německé vědecké styky. V roce 1977 vyšla v časopise *Estetika* stat' Luboše Hlaváčka, který tímto na Hrubanovu estetiku po dlouhé době opět upozornil a o jeho estetickém myšlení souhrnně informoval. Hrubana nazývá „zapomenutým

českým estetikem“ proto, že pro něj byl nezpochybnitelnou součástí české estetiky dvacátého století, která ovšem nebyla náležitě doceněna: „S jeho jménem se prakticky nesetkáváme v žádné české práci o estetice, dokonce ani ve vývojovém přehledu Mirko Nováka z r. 1940. Jako by jej vědomě ignorovali či neobyčejně podceňovali.“¹

V roce 2004 uspořádala katedra estetiky FF UK spolu s estetickou společností AV ČR konferenci věnovanou Otakaru Zichovi a Jaroslavu Hrubanovi. Podnětem k tomu bylo osmdesáté výročí, které uplynulo od jejich úmrtí (9. 3. 1934). Kromě Evy Foglarové, zaměřující se na Hrubanův zájem o sv. Augustina, přispěli svými referáty také Helena Pavlincová a Zdeněk Pospíšil. Helena Pavlincová se na Hrubanovu osobnost soustředila ve třech bodech. Prvním z nich bylo vidění estetiky z pohledu tehdejších dobových kritiků. Pro lepší pochopení Hrubanova postavení, v rámci tehdejšího filosoficko – estetického okruhu, je zajímavý Pavlincové poukaz na postoj Arne Nováka vůči Hrubanově stanovisku idealistické krasovědy. Novák považoval Hrubana za estetika zapáleného, avšak ne příliš originálního, spřízněného s křesťanskými duchovními hodnotami a ideály.² Helena Pavlincová ještě uvádí další, opět, vůči Hrubanovi, kriticky vyznívající recenzi, tentokrát z pera Karla Čapka na Hrubanovu teoretickou práci *Úvod do estetiky*, jež vyšla roku 1917 v *České myslí*. Čapek knize vytýká nesoustavnost a bezplánovitost. Podstatné nejasnosti nachází už v samotných autorových názorech. Hruban podle Čapka neustále pracuje s pojmem estetických hodnot, aniž by je nejdříve náležitě definoval. Pavlincová se však zmiňuje také o kladné recenzi Alfreda Fuchse, již se těšil Hrubanův spis *Dantův „pozemský ráj: Studie k jeho estetice a metafysice*. Podle Fuchse je tato kniha plná „materiálu a vědomostí“, a její hlavní přínos shledává v tom, „že není chladnou studií, nýbrž že prosvítá z jejích chladných logických konkluzí, co autor protrpěl a čím žil.“³

Druhý bod referátu Pavlincové se týkal Hrubanovy spolupráce s časopisem *Ruch filosofický* a poslední část byla věnována lidské stránce

¹ Hlaváček, Luboš, *Zapomenutý český estetik*, Estetika 14, č.4 (1977), s.269.

² Novák, Arne – Novák, Jan V.: *Přehledné dějiny literatury české*, Atlantis, Brno 1995.

³ Fuchs, Alfred: (rec.) in *Ruch filosofický* I, 1925, č.2, s.62-63.

Jaroslava Hrubana. Další z přednášejících Zdeněk Pospíšil se pak věnoval Hrubanově estetice v časopise *Filosofická revue*.

Jaroslava Hrubana jsem si jako téma své diplomové práce zvolila především ze dvou důvodů: Jedním je skutečnost, že pocházím z Moravského Slovácka, rodiště Komenského, v němž Jaroslav Hruban strávil většinu svého života. Chtěla bych tím tedy vzdát hold svému krajanovi. Dalším důvodem je pro mě velmi závažný problém estetické hodnoty, jehož ozřejmění věnoval Jaroslav Hruban své celoživotní úsilí.

Z Hrubanova zájmu o estetickou hodnotu jsem volila dílčí problém a sice jeho „dantovské studie“⁴ s cílem prokázat jejich význam pro obohacení Hrubanovy teorie estetické (umělecké) hodnoty. Estetická hodnota a Dantův kult – dva spojené elementy Hrubanovy práce, na které jsem poukázala, považuji v rámci jeho díla za zásadní, proto bych se jimi ve své diplomové práci ráda zabývala podrobněji. Jsem si vědoma toho, že tím nevyčerpám veškerou Hrubanovu estetiku, ať už je více či méně objevná. Chtěla bych nicméně blíže osvětlit tyto její složky proto, že spolu obě velmi úzce souvisejí. Vyznávání Dantova kultu v Čechách bylo důsledkem nestability hodnot tehdejší společnosti jako takových, hodnot, jichž je hodnota estetická nepostradatelnou a neoddělitelnou součástí, a to nejen podle Hrubanova, nýbrž také podle mého názoru.

---

⁴ Jsou to kromě spisu *Dantův „pozemský ráj“* např. také „K estetice mosaik, zvláště ravenských“ (*Dilo* 11, 1913) či „Ravenské mosaiky v Božské komedii“ (sborník *Dante a Češi*, Družina umělelecká a literární, 1921).

2. ÚVOD

Od osmdesátých let dochází v českém estetickém myšlení k výrazným proměnám. Analytický přístup, který na pražské univerzitě představoval herbartismus (J. Dastich, J. Durdík), je střídán voláním po užším sepětí s empirií (O. Hostinský), byť je i Hostinský s herbartismem a analýzou spojován. Díky Otakaru Hostinskému se rovněž zájem přesouvá z kategorie krásy na umění, které stálo v centru Hostinského estetiky snad po celou dobu jeho vědecké činnosti. Nastupují úvahy o podílu umění na kultivaci člověka, o rozdílu mezi kulturou a přírodou i o tvorbě kultury jako takové. Dochází k roztříštění směrů, jež bylo právě s rozkladem hodnot v tehdejší společnosti velmi úzce spjato.

Devadesátá léta tedy nejsou jenom obdobím prosazování nových trendů v českém národním životě, ale také rozvíjením a obhajobou tradičních hodnot dosavadního českého společenství a návratů k nim. Na druhé straně kritické hnutí 90. let přineslo i zpochybnění českého vlastenectví. Ve spojení s naturalismem Emila Zoly, začíná nyní teoretiky nejvíce zajímat smysl umění, a to jeho funkce, normy i hodnoty samotné. Důraz se zde přitom klade na poznávací funkci. Pocity krize a rozkladu tradičních hodnot jsou některými autory překonávány obratem k tradicionalismu a konzervativismu. Vyskytují se potřeby uchovávat tradiční hodnoty daného společenství.⁵

Česká kultura celkově je tedy zasažena atmosférou, jež není pouze specificky česká – je spojená s pocity krize a přehodnocováním hodnot.

Přispěla k tomu rozeklanost i celková atmosféra všeobecného rozkolísání hodnot, projevující se v Čechách na konci devatenáctého století. Byla platformou pro jevy projevující se nejenom v umění. Roztříštěna byla nejen doba, ale také estetika. Ke střetu dochází nejvíce ve výtvarném umění. Nový směr impresionistů je např. v ostrém protikladu k historizujícím „neostylům“. Objevuje se nové volání po syntéze, po řádu, po víře v konstantní hodnoty člověka. Tato tendence bývá spojována zvláště se jménem F. X. Šaldy. Lze k ní však přiřadit také jev vycházející z kultu Danta Alighieriho.

---

⁵ Není náhodou, že v této době, v devadesátých letech minulého století, vzniká hned několik tzv. venkovských románových kronik: Herbenovo *Do třetího a čtvrtého pokolení*, Jiráskovo *U nás*, Holečkovi *Naši a Rok na vsi bratří Mrštíků*.

3. TOUHA PO SYNTÉZE

Člověk, jeho mysl a umění s ním, touží zase po duši, po duši nezávislé na těle, po světě vnitřním, zase se děsí Boha a Tajemství, uznává nepoznatelné a žádá životní syntézu po tolika triumfech analýzy.⁶

V poslední dekádě devatenáctého století, konkrétně na přelomu let 1891 a 1892, vycházelo v *Literárních listech* osmidílné pojednání F. X. Šaldy. Mělo podobu kritické studie, která se později stala, aniž to Šalda zamýšlel, zásadním manifestem a zároveň programem nově nastupující generace. Ráda bych se tomuto přelomovému dílu, které u nás jako první otevřeně charakterizovalo prvky syntetické metody a vyznačilo její cestu, věnovala více, a to mimo jiné kvůli snadnějšímu pochopení syntetického prvku, který lze později nalézt i u Jaroslava Hrubana, jenž syntetismus vyzdvihuje a přikládá mu, nejenom v souvislosti s Dantem a nejenom ve svých vědeckých dílech, ale rovněž ve své tvorbě prozaické, do níž zakomponovává i svoje teoretické poznatky a přesvědčení, nemalý význam:

„Zbožně stanuli před dílem ducha hluboce vidoucího a synthetisujícího...tu vedle vtěleného Boha mluvilo k nim gestem a pohledem dvanáct různých duší lidských a vše v dokonalé jednotě a jakoby sloučeno v jediné myšlence...”⁷

Syntetismem v novém umění reaguje Šalda na kritiku své povídky *Analýza*, která vyšla v roce 1891 v časopise *Vesna*. Byla ideově namířena proti tainovskému pozitivismu, který se v Čechách té doby hojně rozmohl. Pozornost je v povídce přenesena z děje na citové prožitky a vnitřní svět hlavního hrdiny – egoisty a analytika – zejména pak na způsob, jakým je hlavní hrdina rozebírá, jak se pozoruje a své pocity plánuje. Povídka *Analýza* je pro českou kulturu významná díky svým netradičním postupům, které se u nás do té doby

⁶ Černý, Václav: *Tvorba a osobnost*, Odeon Praha 1992, s. 152: Zde je vyjádřeno jeho protipozitivistické stanovisko, které zmiňuje, když připomíná korespondenci H.Taina a P.Bourgeta.

⁷ Hruban, Jaroslav: *Pouť do Ravenny (Zápisy o vzestupu duše)*, Družina literární a umělecká, Olomouc 1920, s. 98-99.

nevyskytovaly: „Šaldova studie *Syntetismus v novém umění představuje v české kultuře a myšlení ...výrazné novum.*“⁸ Šaldův literární text působí dojmem záměrně přehnaného vygradování analytického postupu. Jako kdyby vyhraněná reakce ze strany tehdejších „časopiseckých odborníků“ byla plánovanou půdou pro jeho kritickou odvetu se syntetickým obsahem.

K povídce se kriticky vyjádřil Herbenův časopis *Čas*. Označil ji za „přepodivný výplod převrácené manýry“ a započal tím polemiku mezi *Časem* a *Literárními listy* o nových literárních a myšlenkových směrech.⁹ Vůči této reakci zaujímá Šalda stanovisko svým *Syntetismem v novém umění*.

F. X. Šalda tvrdí, že analytický rozum začíná být přežitkem. Protože zůstává uzavřen „otázkám srdce a duše“ a vyloučil rovněž „otázky náboženské a metafyzické vůbec“, vede člověka k nedělitelným prvkům, které vyvolávají zvýšený pocit nejistoty. A to člověk soudobé epochy nemá zapotřebí. Rozkolísání totiž toho času zakouší přespříliš. V umění k tomuto přístupu k realitě odkazuje naturalismus. Ale to není jediným důvodem, proč se syntézu snažil prosadit.

Tím, že Šalda zdůraznil protiklad mezi analyticko – pozitivistickým zaměřením na jednotlivá fakta a syntetickou, metafyzickou – náboženskou snahou o zachycení podstatného, celistvého, vtahuje české myšlení do diskuzí odehrávající se v západní Evropě.¹⁰ Šalda je toho názoru, že všichni umělci bez výjimky chtějí docílit toho, aby vyabstrahovali z dobově a místně podmíněných určeností cosi nadčasového, absolutního a jednotného.

Syntetismus pro Šaldu znamená pojímat skutečnost v její celistvosti. Je to podle něj integrační systém postavený proti dezintegrovanému světu. Je v něm zapojena celá lidská bytost. Týká se jak poznání člověka, tak také jeho nazírání na okolní svět. Václav Černý shrnuje obsah Šaldovy studie takto: „*Vnímat celkově, pojímat skutečnosti jako symboly a zmocňovat se symbolizovaného, tj.*

⁸ Zouhar, Jan: *Minulý konec století*, Masarykova univerzita, Brno 2000, s.87.

⁹ Zouhar, Jan: *Minulý konec století*, Masarykova univerzita, Brno 2000, s.81.

¹⁰ Černý, Václav: „Šaldův kritický debut a povaha Šaldova vztahu k Francii“, in *Tvorba a osobnost*, Odeon, Praha 1993, s.155. Domníval se, že studium Šaldova vztahu k Francii je jednou z nejlepších cest, jak pochopit smysl jeho díla, které vzniklo, včetně manifestu, na základě vlivu francouzských autorů.

*hledat vnitřní význam skutečností, vybavovat z jevů skrytou tvář věčné pravdy, již tají,*¹¹ to je úkolem tehdejšího umění, tehdejšího člověka.

F. X. Šaldovi nešlo o vybudování jistého nového programu. Toužil spíše po utřídění primárních noetických problémů. Šlo mu o relaci konkrétního a vědeckého poznání, o záležitost syntetického přímého, niterného poznání. Zajímala ho otázka symboličnosti a znakovosti uměleckého projevu. A způsobem, jakým si tyto problémy ujasňoval, ovlivnil nejenom myšlení devadesátých let devatenáctého století, ale také několik desetiletí následujících.

Přestože Hruban se Šaldovým úsilím sympatizoval, nacházel u něj jistou nedostatečnost projevující se v Šaldově ne příliš velkém smyslu pro historii. Proto byl Hrubanovi bližší proud spojený s kultem Danta Alighieriho, který také směřoval k syntéze, ale kromě celostního vidění světa mu nabízel také shrnutí minulého i budoucího, řád věčný i světský.

---

¹¹ Tamtéž, s. 153.

4. DANTŮV KULT

*Duše Dantova náleží mezi ty, které nejskvělejším způsobem ve světě diskursivního poznání uskutečňují všechny tajemné a nám na vždy ztajené potence lidského ducha.*¹²

Velký kult Danta je možné vysledovat již na konci devatenáctého století. Podle Martina C. Putny lze jeho počátky najít už v sedmdesátých letech devatenáctého století kolem nové generace básníků sdružené kolem časopisu *Lumír*. Do jejich programu sahala snaha povznést českou literaturu na evropskou úroveň a dokázat její samostatnost. Proto se lumírovci ve velké míře soustředili na překládání slavných literárních děl, do té doby do češtiny nepřeložených. Tím se světová literární díla – včetně Dantovy *Božské komedie* – poprvé přeložené Jaroslavem Vrchlickým – stala české veřejnosti přístupnější. Později se zájem o Danta a jeho díla začal centralizovat především kolem katolických literátů přidružených k časopisu *Nový život*.

To, že byl dantovský kult velmi silný, dokládá i velké množství překladů Dantovy *Božské komedie*. Poprvé se ji do češtiny pokusil přeložit František Doucha. Překlad několika zpěvů uveřejnil již v roce 1854. Tento částečný překlad však není ani příliš zdařilý, ani čtivý. První úplný a zároveň nejznámější překlad Dantovy *Božské komedie* u nás vytvořil již zmiňovaný Jaroslav Vrchlický ve spolupráci se znalcem italských poměrů té doby Janem Blokšou. S překladovou prací začal pravděpodobně roku 1875. V roce 1879 vychází první část překladu *Božské komedie* – *Peklo*, o rok později *Očistec* a roku 1882 poslední oddíl – *Ráj*.¹³ Právě překladatel a teoretik Blokša přispěl svým celoživotním zájmem o díla Danta Alighieriho k vytvoření kultu tohoto italského génia jako ideálního katolického básníka. V rozmezí let 1906 – 1929 vznikala nerýmovaná, avšak relativně přesná verze Karla Vrátného, jež se řadí k významnějším překladům Dantovy *Božské komedie*.¹⁴ Podle Masarykova

¹² Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.65.

¹³ V té době si česká literatura nebyla příliš jistá, jaký postoj by měla, v souvislosti s překladem *Božské komedie*, k osobě J. Vrchlického zaujmout. Objevila se jak řada bezvýhradně kladných kritik, tak i kritik záporných. Překlad *Božské komedie* byl pravděpodobně největší a nejsledovanější literární událostí na české scéně v rozmezí let 1850 – 1900.

¹⁴ *Wikipedie, otevřená encyklopedie*, http://cs.wikipedia.org/wiki/Božská_komedie, 26.2.2007.

slovníku naučného se o překlad pokoušel rovněž šéfredaktor časopisu *Nový život*, Karel Dostál Lutinov, dále Haasze a Pokorný. Během druhé světové války pak *Božskou komedii* přeložil a později ještě překlad upravil O. F. Babler. Jeho práce je dnes, podle encyklopedie *Wikipedia*, českým nejrozšířenějším překladem. V druhé polovině dvacátého století Dantovo vrcholné dílo přeložil ještě Vladimír Mikeš. Překlad však dosud nevyšel kompletně.¹⁵ Dantův *Nový život* přeložil Josef Kratochvíl. Již zmiňovaný Jan Blokša obohatil tento zájem o své studie *Dante Alighieri, jeho doba, život a spisy* (1892), a *Výklad Božské komedie Danta Alighieriho* (1899 – 1900). F. X. Šalda se tomuto slavnému tvůrci blíže věnoval v díle s názvem *Básnická osobnost Dantova* z roku 1921. Mezi výtvarníky, jejichž ilustrace překlady Dantova díla doprovázely, patří J. Konůpek, R. Adámek, F. Duša a J. Váchal: „Z Čechů Váchal tíhl svým uměním k tomu, aby zvláště vyslovil hrůzy Pekla, též Duša; Konůpek vytvořil třicet pět fantasií grafických na totéž téma.“¹⁶

Všechen obrovský obdiv k Dantově osobnosti vyústil u příležitosti šestistého výročí jeho smrti v roce 1921 v uspořádání konference a vydání sborníku *Dante a Češi*, ve kterém jsou zaznamenány odpřednášené referáty z tohoto dantovského symposia. Všechny si kladou za cíl Dantovu tvorbu interpretovat.¹⁷

Na Danta rovněž odkazuje název časopisu *Nový život*, který byl pojmenován podle jeho sborníku milostné poezie z roku 1291, věnovaného jeho lásce Beatrici. V Čechách vycházel časopis *Nový život* od roku 1896 a byl spojen

¹⁵ Překlad Jaroslava Vrchlického aspiruje na to, být považován za kongeniální dílo. Uveďme pro srovnání překlad verše z Ráje XXIII, 67 – 69 O. F. Bablera a Jaroslava Vrchlického:

Babler: „*Ó světlo nejvyšší, jež pneš se v dáli nad pojmy lidské, přej mi svého jsoucna, jež zjevilo mi zas díl aspoň malý.*“

Vrchlický: „*Ó světlo nejvyšší, nad pochopení lidí se pnoucí, moji duši vroucí dej část jen malou svého objevení.*“

Verš Bablerův se zdá být, oproti vznešenosti Vrchlického jazyka, poněkud kostrbatým.

¹⁶ Hruban, Jaroslav: *Duše mosaik*. Družina literární a umělecká, Olomouc 1927, s.178.

¹⁷ Ve sborníku *Dante a Češi* se nachází celkem šestnáct článků: „Dante Alighieri“, „Po stopách Dantových“, „Historická skutečnost Beatricina“ a „Božská komedie a její ilustrátoři“ od Aloise Stan. Nováka, „K překladům Danta“ od K. Dostála Lutinova, „Dante budoucnosti“ od P. V. Bělohávkva, „První stopy Dantovy“ od Fr. Pacáka, „Via pacis“ od Dominika Pecky, „Ravenské mosaiky v Božské komedii“ od Jaroslava Hrubana, „Dante v českém umění“ a „J. Váňa o theologii a etice Dantově“ od B. Konařika, „Dante a Čechy“ od Karla Vrátného, „Dante a svatý František“ od Ant. Bořka – Dohalského, „Když Vrchlický překládal Danta“ od P. Sigmunda Bouška O.S.B., „Moje dantovské vzpomínky“ od A. Kolíska a závěrečnou kapitolu tvoří sesbírání nejrůznějších zmínek o Dantovi z novin, z korespondencí vysokých představitelů státu či z přednášek konaných na Univerzitě Karlově.

s již zmíněným Karlem Dostálem Lutinovem. „Nový život byl založen jako orgán katolické (novo)romantiky (ač toto slovo nikdy nepadlo), jako orgán hnutí výhradně uměleckého, které se navíc výslovně distancuje od dobových sporů mezi církví a společností ... pěstoval křesťanské umění...“¹⁸ Název měl být symbolem jakéhosi “nového žití”. Dokonce i v samotném hesle Katolické moderny stojí zmínka o snaze po vytvoření “nového Danta”: „Zvláště poslední časy, ve kterých žijeme, pracuje k porodu; rád by se stělesnil v někom, kdož by svým duchem pojal všechny jeho stěžejní idey a dovedl srdcem velikého umělce s ostatními se o ně sdělit. Dante nového věku XX. století ... veliká doba dantovsky zakvašená by mohla takový zjev zrodit. A snad i na naší půdě, kde od věků rodili se duchové, nábožensky silně drážliví, kteří dobou vyprovokování odpovídali svými cholerickými hromy a blesky...(Chelčický, Hus, zmíněn je i Komenský).“¹⁹

Jednalo se o komplexní myšlenku *Nového života* a i když se jeho iniciátoři snažili do tehdejšího konfliktu mezi církví a společností nevměšovat, přesto bylo jedním z jejich cílů pomoci skrze umění katolicismu z této krize ven. A to se prostřednictvím přibližování náboženství k umění *Novému životu* do jisté míry dařilo.²⁰ Usilovali o reformu v církvi a také o svobodu v ní, i když v jeho podtitulu stálo: měsíčník pro umění, vzdělání a zábavu. „Náš program zůstává stejný: Prohloubit myšlení a cítění v literatuře a v umění, zjemnit jejich výraz, raziti cestu lidskosti a svobodně v pravdě křesťanské sbíratí všechny ušlechtilé hlasy velikých duchů, ale státi pevně na skále Církve, která vždy úsilně – někdy zdánlivě až do směšnosti – bojovala za pravdu, za každé její jota, která se zuřivostí raněné lvice hájila umění proti ikonoklastům a helvetům. Hlásím se k ní hrdě, a jest-li že nás intelligence česká dosud valnou většinou ignorovala nebo tepala, nic nás to nemate.“²¹ Od roku 1917 vychází *Nový život* nově s podtitulem: náboženský list pro český lid. Úvodní slovo prvního čísla začíná slovy: „Ještě uprostřed válečného lomozu odhodláme se vydávat nový list náboženský pro

¹⁸ Putna, Martin C.: *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, Torst, Praha 1998, s. 280.

¹⁹ Bělohlávek O. C., P. V.: *Dante budoucnosti*, in sborník *Dante a Češi*, Družina literární a umělecká 1921, s. 64.

²⁰ Putna, Martin C.: *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, Torst, Praha 1998, s.284. Podle Martina C. Putny se autoři *Nového života* snažili o něco, co vyčítají Karáskovi ze Lvovi – tou snahou byla estetizace náboženství v duchu novoromantického.

²¹ Takto se vyjadřuje Jano Kohler při příležitosti desátého výročí *Nového života* (1907) v něm samotném.

český lid. Pojmenovali jsme jej Nový život, čímž bychom chtěli aspoň trochu naznačiti to, oč se nám jedná.²² Tato druhá "edice" *Nového života* sice vysílá, ve spojitosti se svým názvem, do světa apel o náznak jakési spojitosti s dantovstvím, jedná se však spíše o jakousi analogii, která vychází z poválečné touhy po očištění a obnově člověka.

Sám Jaroslav Hruban však k časopisu *Nový život* nenáleží. Patří sice do seskupení v období po Katolické moderně, Martinem C. Putnou pojmenovaného „Post – katolická moderna“, které se snaží zopakovat postupy Katolické moderny a které přichází "jako její dovětek"²³, ale do *Nového života* nepřispíval. Podle Putny i Post – katolická moderna chtěla být dantovská a rovněž toužila vytvořit českého Danta.

Proč české křesťanské myslitele a tvůrce tolik ovlivňovala právě italská renesance? Na tuto otázku odpovídá Martin C. Putna těmito slovy:

„Na renesanci od Danta po Botticelliho Post – katolickou modernu neodolatelně přitahovala harmonie, klid, vyrovnanost a celistvost, zdánlivá povznesenost nad během času a otřesy doby, neboť právě tak mělo po jejím soudu vyhlížet katolické umění par excellence. Katolické umění je pro Post – katolickou modernu umění vznešené, nekonfliktní a bezkonfliktní.“²⁴

Putna uvádí především důvod charakteru uměleckého. Vliv italské renesance byl však mnohem obecnější a zasahoval do celkové oblasti tehdejší celospolečenské situace. Krize dosavadních hodnot vedla spoustu teoretiků k příklonu k estetice sociologické a myslitelům jako byl Tolstoj, Ruskin či Guyau. Tato dantovská orientace pak nebyla pro katolické modernisty jenom vodítkem k řádu a vzorem pro současné umění, byla hledáním opětného ustálení oné celoplošné rozkolísanosti ve všech společenských oblastech. Hledáním řádu, který byl, obzvláště na konci devatenáctého století, tak nutkavě hledán.

---

²² In *Slovo úvodní*, časopis *Nový život*, Pardubice 1917, roč. I., č. 1.

²³ Putna, Martin C., *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, Torst, Praha 1998, s. 516.

²⁴ Putna, Martin C., *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, Torst, Praha 1998, s. 518.

POKUS O INTERPRETACI DANTOVÝCH TEXTŮ

Dantova *Božská komedie* je veledílem, které velmi silně ovlivnilo české myšlení zejména v okruhu katolických spisovatelů. Bylo by tedy zajímavé pokusit se tuto rozsáhlou báseň interpretovat už proto, abychom mohli lépe posoudit její výklad předložený Jaroslavem Hrubanem.

Tomáš Hlobil ve svém článku „Dante Alighieri a literární artefakt“ v časopise *Estetika* (1994) upozorňuje na Dantovy prózou psané prology, ve kterých popisuje citová hnutí, jež ho vedla k sepsání vlastních básnických děl a jimiž své čtenáře uvádí ve svoji básnickou tvorbu předložením přesného návodu k porozumění jeho díla.²⁵ Dante chtěl docílit toho, aby význam výtvorů, kterého recipient po přečtení nabude, byl přesně tím, jenž by do něj on sám zasadil.

Ještě v *Novém životě* chápe Dante význam příběhu doslovně. Není za ním žádné poselství, žádný odkaz. Jde pouze o zachycení jeho milostného vztahu a vyznání. V *Božské komedii* a v *Hostině* již upozornil na víceznačnost těchto děl. Významová rovina zde není pouze jednoduše doslovná, nýbrž i „alegorická“. V *Hostině* stanovuje čtyři základní významy víceznačných děl a to ten základní – *slovní*, z něhož všechny ostatní vycházejí, pak *alegorický*, jenž skrývá pravdu „pod pláštěm pěkné lži“, dále *morální* a konečně *anagogický*, který se vykládá v duchovním smyslu a který už svojí doslovností míří k věčným transcendentním hodnotám. Co se poezie týká, Dante podle Hlobila později zúžil počet významů na dva: slovní a alegorický. Duální slovní význam literárního díla chápal Dante v pojetí doslovné příběhovosti a na druhé straně ve spojitosti s objektivními odkazy k poznatkům doby. V Hlobilově textu jde spíše o Dantovu snahu po obhajobě poezie než o interpretaci *Božské komedie* (Názorem, že je poezie schopna vytvářet opravdovou plnohodnotnou krásu, se Dante od středověké poetiky vzdaluje. Ta měla plnit především úlohu didaktickou.). Čtyři významy textu vytčené scholastikou pro *Písmo svaté* jsou zde v případě výkladu samotné poezie redukovány na dva. U Tatarkiewiczze jsou interpretace ponechány v jejich plném počtu a o omezení významů pro poezii na dva se nehovoří: „*Od dob Filona se ve vztahu k Písmu svatému rozlišovaly čtyři*

---

²⁵ Hlobil, Tomáš: „Dante Alighieri a literární artefakt“, *Estetika*, 1994, s. 36 – 43.

interpretace, z nichž pouze nejnižší byla doslovná... Dante to uplatnil na poezii.²⁶

Oba autoři se však shodují v tom, že Dante překročil středověký pohled na poezii jako na nejnižší z druhů umění, a na umělecké normy, které tím, že svoji *Božskou komedii* vynáší na roveň *Bible*, překračuje horizont epochy, porušuje ustanovení scholastiků, zahajuje novou epochu lidstva a předznamenává tak estetické myšlení na mnoho staletí dopředu.²⁷

Také Luboš Hlaváček potvrzuje Hrubanovo zapálení pro osobu a tvorbu Dantovu. Ve svém článku uvádí, že si Hruban v Dantovi uvědomoval „skutečný, vážný, jednoznačný a hluboký typ básníka, k němuž pocítil určitou duchovní spřízněnost, provázející ho až do smrti“.²⁸

---

²⁶ Tatarkiewicz, Władysław: *Dějiny estetiky II.: Středověká estetika*, Tatran, Bratislava 1988, s. 256.

²⁷ Dantův základní význam literárního díla je pro Tomáše Hlobila předchůdcem ingardenovského pohledu na předestetické poznání literárního díla, které by nemělo vybočovat mimo to, co samotné imanentně označuje. Druhým Dantem vyznávaným významem překračujícím fabuli příběhu a směřujícím vně literárního díla je pak snaha ustálit tento smysl na základě dobových poznatků, které jsou autorem do díla zahrnovány a které takto předznamenávají strukturalistickou snahu vkládat do díla společenskou složku a objektivizovat jej (dílo) na základě tehdejších sociálních norem. „Slovní význam *kancón Hostiny a Božské komedie totiž v jeho (Dantově) pojetí odráží dobovou normu vědění, normu v daném okamžiku snad stálou, avšak vývojově nutně proměnlivou.*“ (čas. *Estetika*, 1994, s. 41).

²⁸ Hlaváček, Luboš: *Zapomenutý estetik*, *Estetika* 14, č.4 (1977), s. 256.

5. HRUBAN A DANTE

Rozeklanost, kterou lze zaznamenat v celé tehdejší společnosti, vedla k hledání pevného základu lidské existence. Velkému zájmu se tehdy těšil Dante Alighieri. Jeho tvorba, zejména pak *Božská komedie*, nabyla v Čechách takové váhy, že je možné hovořit o „dantovském kultu“. Odkazuje k příklonu ke klasickým uměleckým dílům a k jejich konstantním hodnotám. Dantův kult byl výrazem touhy po vnějším i vnitřním řádu, úsilím po dosažení syntézy, po ucelenosti, kterou tehdejší doba postrádala. Nejsilnější je především v okruhu Katolické moderny a Post – katolické moderny, to znamená v okruhu církevním, do něhož Hruban – jako věřící člověk – bezesporu patřil. I dalším generacím následujícím Katolickou modernu zůstal Dantův kult uměleckou inspirací, a to zejména v prostředí kolem revuí *Meditace* a *Archa*. Není také náhodou, že v té době vznikají nové překlady Dantových děl, popřípadě jejich jednotlivých částí.

Konec století zaznamenal také snahy o ukotvení hodnot, které se projevovaly i tím, že se předmětem zájmu stala díla klasická a taková, jež vyhovují „všem“ a oslovují „všechny“. To se velmi blízce dotýkalo také Jaroslava Hrubana.

Vrozená zbožnost, která byla u Hrubana dána i prostředím Moravského Slovácka, jej vedla ke studiu na teologické fakultě v Olomouci. Snad potěšení z osvícenějších výkladů zásadních pravd života jej po roce nasměrovalo k odchodu z Olomouce a k nástupu do Prahy na filozofickou fakultu ke studiu německé a francouzské filologie a také k návštěvám přednášek Otakara Hostinského.²⁹

---

²⁹ Jaroslav Hruban se narodil 27. 4. 1886 ve Valašských Kloboukách. Většinu svého života však prožil v Uherském Brodě, kde rovněž absolvoval vyšší reálku. Po doplňující zkoušce z latiny na gymnáziu v Uherském Hradišti studoval na Teologické fakultě v Olomouci. Dne 13. 8. 1904 požádal o přijetí do semináře. Studia však po roce zanechal. Přesný důvod není dodnes přesně znám. Z jeho známek vyplývá, že kvůli prospěchu to být nemohlo. Jeho superior Alois Demel ho v ročníkovém výkazu charakterizuje jako „citlivého, ješitného, pilného a hodného“. Podle Hrubanovy dcery by mohl být příčinou celibát, jenž by Jaroslav Hruban nedokázal patřičně snášet. Na univerzitě v Praze studoval od roku 1905/06 do roku 1909/10. Poté byl suplentem na reálce v Kutné Hoře, pak v Telči. Od školního roku 1911/12 učil na reálném gymnáziu v Uherském Brodě němčinu, francouzštinu a pak i filozofickou propedeutiku. Podle referátu Evy Folgarové *Estetik a filozof Jaroslav Hruban, žák Otakara Hostinského*, který byl odpřednášen v roce 2004 na konferenci věnované právě Jaroslavu Hrubanovi a Otakaru Zichovi, jako žákům Hostinského je možné se dočíst, že Hrubanův kolega z uherskobrodského gymnázia Otakar Zvěřina se v nekrologu, vydaném v roce 1934 ve *15. ročníku zpráv vyššího reálného gymnázia v Uherském Brodě*, zmiňuje o tom, že se v pozůstalosti nacházela Hrubanova nejjobsažnější rukopisná práce „iambicky veršovaná tragédie o šesti scénách *Maximilia*“. Dále pak se lze dočíst, že nejmladší dcera Jaroslava

Vhodné předpoklady Hrubana pro studium a vědeckou práci, ale také sklony k umělecké činnosti, jej postupně dovedly až k estetice. Psal básně, divadelní hry, romány a pokoušel se dokonce i hudebně komponovat. Tímto směrem ho vede také smysl pro řád a to jak nadpozemský, tak i světský, který našel již u sv. Augustina, vyznávajícího krásu pozemskou i božskou. Hrubantův zájem o estetiku se projevoval rovněž účastí na mnoha estetických a filozofických kongresech mezinárodního rozsahu, které se v té době konaly.

Hrubana Zita Gartsiková v rozhovoru s Evou Foglarovou uvedla, že tato pozůstalost, která zůstala nenalezena a neprozkoumána, obsahovala ještě další literární práce, a to např. libreto napsané u příležitosti výročí svatého Václava.

6. DANTŮV „POZEMSKÝ RÁJ“

Jaroslav Hruban byl velkým oslavovatelem Danta. Nacházel v něm myslitele svého typu. Byl ovlivněn silným zážitkem z doby svých pobytů v italské Ravenně, a to zejména byzantskými mozaikami v tamějších chrámech, které na něj velmi mocně zapůsobily a častokrát v něm evokovaly pasáže právě z Dantovy *Božské komedie*. Hruban Ravennu během svého života navštívil několikrát, a to především se záměrem vědecko – studijním. Poprvé do Ravenny zavítal v roce 1912 na pozvání italského profesora Muratoriho, s nímž se seznámil na konferenci v Heidelbergu. Zde byl poprvé s mozaikami nacházejícími se v chrámech ravennských obeznámen: „*Až sem tedy vedla ho Prozřetelnost, až zde ho chtěla míti, oklikou přes Heidelberg, seznámení s Muratorim a první tušení neznámého mu dosud světa, kterého mu zavznělo ze slov učencových.*“³⁰ Druhá cesta do Itálie se uskutečnila v roce 1913 a poslední koncem léta 1914. „*Šel-li do Ravenny,*“ píše Hruban ve svém posledním románu *Felix Ravenna*, „*především jako badatel jazykový, vrátil se jako filosof umění, který pronikal do hlubin a tajů duší dávno prošlých pozemským žitím...*“³¹ A právě snahu o dosažení těchto „hlubin a tajů“ popisuje ve své próze, jejímž cílem je vyzdvihnout to, co Jaroslav Hruban považoval za nejušlechtlejší a pro lidstvo za velmi zásadní, totiž poznání „světa duchových hodnot“, který se se svým řádem vznáší nad bezprostředností naší životní skutečnosti. Přetváří ji a dává člověku povstat z nadvlády tělesnosti a hmotných tužeb k odvěkým trvalým duchovním hodnotám, do nichž náleží také hodnota estetická a umělecká.

Všechny tři romány byly inspirovány příběhem Hrubanova života. Jsou propojeny, navazují na sebe a jistým způsobem vykládají a dovysvětlují Hrubanovu tvorbu teoretickou.

První z nich, *Pouť do Ravenny*, nese podtitul *Zápisy o vzestupu duše*. Příběh vypráví, co hlavního hrdinu Františka Vlašína do Ravenny přivedlo. Cestou, po níž dospěl až do Itálie, se ve Vlašínovi ukotvil životní sen i cíl, jehož chtěl od té chvíle dosáhnout. Vzdemula se v něm touha v člověku podporovat a znovu posvěcovat potřebu po absolutních hodnotách. V ději celého druhého

---

³⁰ Hruban, Jaroslav: *Duše mozaik*, Družina umělecká a literární, Olomouc 1927, s. 76.

³¹ Hruban, Jaroslav: *Felix Ravenna*, Družina literární a umělecká, Olomouc 1940, s. 38.

románu *Duše mosaik* se hlavní hrdina František Vlašín nachází již v Ravenně a je svědkem velké události. Je přítomen nalezení části textu Dantovy *Božské komedie*, jež se stane podnětem k vystavění stánku „velkých věcí“ – Dantea. V posledním románu *Felix Ravenna* (dalo by se říct v třetím díle románové trilogie) je cíle dosaženo. V Ravenně je vystavěno středisko veškeré činnosti směřující k „opětnému nalezení lidské duše“, vystavěním Dantea, v jehož centru měla spočívat posvátná „relikvie“ části Dantova nalezeného rukopisu *Božské komedie*. V čem přesně Hruban spatřoval (v postavě Františka Vlašína) poslání Dantea?

„V sutinách světa pohřbené, tyranii hmoty ujařmené duše, probleskují ve své čistotě a kráse jen tu a onde v hrdinském vzepětí činů víry, v hrdinství mravního sebezapření, v oddané službě vědě a v geniální, bolestí vykoupené radosti uměleckého tvoření, mají býti vzkříšeny k novému životu...“³²

Danteum je fiktivním symbolem dosažení Hrubanových tužeb ve prospěch lidstva na poli absolutních hodnot. Díky jejich nastolení se může uskutečnit to, co Jaroslav Hruban nazývá „pozemským rájem“, který ho, po vzoru sv. Augustina, jenž klade důraz kromě věčného světa i na svět pomíjející a materiální, zajímal nejvíc. Hruban toužil po tom, aby byla do našeho života vtisknuta a v nás převládala duchovost, tedy cosi, co nás odkazuje k přesahu naší žité reality a co je přesto důležitou součástí našeho života pozemského. Duchovost by tedy měla mít v našem životě stejné místo jako záležitosti hmoty a těla. *„Má-li vzejít lidstvu „pozemský ráj“, ne onen ráj planých snů, třebaže ušlechtilý zápal zplodil vidiny jeho, nýbrž onen „dantovský ráj“ XXVIII. zpěvu „Očistce“, kde božským řádem bylo by proniknuto vše...“³³*

Román *Felix Ravenna* je zakončen slovy: *„Skončeny jsou mé zápisy o vzestupu duše.“* A tak je celý jeho příběh zarámován do jednoho úmyslu, do jednoho cíle: Dát vznik dílu, které by, podle vzoru *Božské komedie*, obsáhlo celý svět nehmotných nepřizemních lidských tužeb.

³² Hruban, Jaroslav: *Felix Ravenna*, Družina umělecká a literární, Olomouc 1940, s.155.

³³ Hruban, Jaroslav: *Felix Ravenna*, Družina umělecká a literární, Olomouc 1940, s.173.

Osoba a dílo Danta Alighierioho tvoří nedílnou součást Hrubanovy prozaické tvorby. Obklopuje a doprovází čtenáře cestou všech tří příběhů. Právě Dante je zde příčinou místa děje, který se odehrává v Ravenně, ve městě, v němž velký básník zemřel. Jeho *Božská komedie* je v textu neustále přítomná v citacích, jež Hruban nemohl opomenout. Nalezení rukopisu části *Božské komedie* je rovněž ústředním motivem k vystavění Dantea, neboť tento objev je hrdiny románu považován za znamení, jež jim bylo sesláno shůry pro vytvoření centra, které by usilovně pracovalo na opětném vzbuzení potřeby povznést duše lidí k věčným nemateriálním hodnotám. Právě v Dantovi i v jeho *Božské komedii*, kterou se chtěl ve své době vyrovnat *Písmu svatému*, se snoubí všechny Hrubanem vyznávané hodnoty, tzn. hodnoty dokonale mravního, křesťanský zbožného člověka, který je v ideálním případě umělecky nadaný, tedy člověk – génius, jemuž je výraz hluboké duchovosti dán již od přírody.

Výsledky ravennského bádání Hruban vkládá do jedné ze svých rozsáhlých studií – *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho esthetice a metafysice*, ve které své studium rozšiřuje také na estetické hodnoty.³⁴ Vydání sborníku *Dante a Češi* (Družina umělecká a literární, Olomouc 1921) k šestistému výročí Dantova úmrtí, tuto dantovskou i italskou orientaci ještě zdůraznila. Hruban sem přispěl článkem *Ravenské mosaiky v „Božské komedii“*, přičemž v poznámce pod čarou, která náleží hned k názvu článku, stojí: „*Stať tato myšlena jako kapitola (ovšem hlavní) z větší studie o tvorbě Dantově. Snad nebylo možno zahladiti stopy jakési nesamostatnosti; přece však propouštím tuto studii v domnění, že jí získán pohled v duši tvůrce „Božské komedie“ a přispěno k uctění památky jeho básnického génia.*“ (s. 85). Tou studií je právě *Dantův „pozemský ráj“*, kde článek zaujímá místo druhé kapitoly.

---

³⁴ Hruban, Jaroslav, *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho esthetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924.

HLAVNÍ PROBLÉMY HRUBANOVA SPISU

Ve spise *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, ve kterém se Hruban zabýval zejména vlivem ravennských mozaik na Dantovo dílo, zvolil ke svému zkoumání metodu analýzy, ke které byl vyškolen při studiu na univerzitě. Skrze ni však dospěl k řešení syntetickému. I když ve spise nacházíme mnoho podnětů pro rekonstrukci Hrubanovy teorie umělecké hodnoty, přispívá *Dantův „pozemský ráj“* především k ucelení názoru na hodnotu estetickou.

Hruban zde upozornil na význam vizuálních dojmů při umělecké tvorbě umělce – génia, a tím i na uměleckou hodnotu jeho díla. Později přechází také k vlivu akustických dojmů i k působení společenského prostředí na tvůrčí činnost génia. Vychází z reflexe osobních prožitků, jež se mu spojují s četbou Vrchlického překladu Dantovy *Božské komedie*. Kniha v něm vyvolala stejný duševní stav jako pohled na mozaiku v chrámu Sant'Apollinare in Classe. To je důvod, proč se k probádání souvislostí mezi ravennskými mozaikami a Dantovou *Božskou komedií* odhodlal. Tato tematika se však těšila Hrubanovu zájmu také proto, že se v něm při recepci obou těchto uměleckých děl evokovala mohutná touha po ráji. A třebaže vyzývá k tomu, abychom mysleli pouze na „umělecké podání oněch rajských snů a vidin“ dá se v jeho záměru vyčíst hluboká touha po uchopení věčného: „Lze-li, pak právě na poměrech takových význačných děl bude možno postihnouti, jak vlastní duševní stav rajské blaženosti zůstává konstantní a kterak jenom dle prostředí, jež duše obklopuje, mění se prostředky výrazové.“³⁵

---

³⁵ Hruban, Jaroslav, *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.8.

1. Vizuální a akustické dojmy

Hruban v *Dantově „pozemském ráji“* – v němž se podrobně zabývá způsobem Dantovy tvorby – neustále dokazuje, že na *Božskou komedii*, zejména pak na její oddíl *Ráj*, který je „nejvýznamnější součástí básně“ (s.99), podstatně působily jako spolutvůrci i spoluinspirátoři ravennské mozaiky:

Nesporně shodujeme se tedy v tom, že hloubka ravennských dojmů byla neobyčejná v básnickém životě Dantově...“³⁶

Předkládá průkazné citace z *Božské komedie* a za jeden z dokladů Dantovy způsobilosti k silnému ovlivnění mozaikami pokládá básníkův politický ideál spočívající ve spojení moci císařské i papežské, z nichž jedna vede ke štěstí pozemskému a druhá k blaženosti věčné. Obě dvě moci se mu v mozaikách snoubí. „*Nám, zdá se... snem, který mohl býti uskutečněn toliko v mosaice zářící barvami nad azurovým pozadím v apsidě byzanckého chrámu.*“³⁷ Ovšem pro Danta, neznajícího jiné politické uspořádání, ve kterém by válkou znavení národové našli konečně klidu a míru, je tato utopie jediným možným státním uspořádáním.

Hruban srovnává výjevy z ravennských mozaik se svými osobními dojmy, ale uplatňuje zde i mínění jiných myslitelů: „*Myšlenka, že celé partie Božské komedie byly složeny pod vlivem zářivé a poutající nádhery mosaik, vyslovena jest přímo již u Pasolinia...*“ a uvádí zde, jako ostatně na spoustě dalších míst, citaci cizího autora, který se zabývá podobnou problematikou a s jehož názorem buď souhlasí, anebo jej vyvrací.³⁸ Zde je tedy citován autor jménem Pasolini, jemuž dává za pravdu: „*Dante již dlouho pozoroval mosaiku v San Vitale, kde Justinián jest vyobrazen uprostřed svého dvoru. Před ním jistě vyvolal si v mysli*

³⁶ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.48.

³⁷ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.39.

³⁸ V Hrubanových studiích je zcela běžné, že v základním textu velice často cituje z děl jiných autorů. Někdy je citací tolik, že se čtenář jen těžce orientuje v tom, které ze slov samotnému Jaroslavu Hrubanovi náleží.

a snad složil i celý VI. zpěv „Ráje“.³⁹ Na důkaz následuje citace veršů samotných.

*Jak Slunce v lesk svůj vlastní halí tváře,
když svým teplem zvolna pohltilo
vše, co je v husté ukryvalo páře:*

*Tak v světle vlastním se mi utajilo
To svaté zjevení v svém velkém plese...*

(Ráj, verš 133 – 137)

*Si come il sol, si cela egli stessi
Per troppa luce, come il caldo ha rose
Le temperanze dei vapori spessi;*

*Per piú letizia sí mi sí nascose
Dentro al suo raggio la figura santa...*

Hruban pak pokračuje vlastními slovy: „*Mosaika Justiniánova v San Vitale transponuje tyto verše Dantovy, což platí ovšem – dle vzniku – v pořádku obráceném. Dante viděl charakteristickou hlavu onoho císaře, jehož královská gloria ukazuje na zlatém podkladě kruh červený a šedý. V širokém zlatitém diadému září červené a zelené drahokamy a perleti.*“⁴⁰

Podle Hrubana není způsobilejšího místa k tomu, aby v něm byl napsán „Ráj“, než slunná Itálie. Dante tak měl velmi příhodné podmínky i klima k sepsání svého velkého díla. O to více příhodnější poté, co vstoupil do Ravenny. Sám Hruban popisuje evokaci, kterou zažil při četbě Dantovy *Božské Komédie*, konkrétně XXVIII. zpěvu *Očistce*, kdy se i jemu vybavily výjevy z ravennských mozaik: Byl to „*onen duševní stav, který byl vyvolán pohledem na mosaiku v Sant'Apollinare in Classe*“.⁴¹ A tak dochází k závěru, že

³⁹ Pasolini: *Dante a Ravenna*, Florencie 1912, s. 22.

⁴⁰ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s. 30.

⁴¹ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s. 8.

„pro účinnost díla, jež čekalo ještě na své dokončení, měl příchod Dantův do Ravenny cosi prozřetelnostního.“⁴²

Celá druhá kapitola, věnovaná přesvědčivým důkazům působení ravenských obrazů na Dantovo dílo, končí shrnutím odhodlaného tvrzení o vlivu mozaik na *Božskou komedii* těmito slovy: „*Některé části Božské komedie, zvláště pak XXVIII. zpěv Očistce, vznikly pod přímým vlivem mozaik ravenských; nazíraje na ně Dante přímo formuloval své básnické vidiny. Mosaikální vliv neprojevuje se pouze v námětech, ale proniká patrně i v slohové kvalitě velebásně.*“⁴³

Takto je Dante Hrubanem s velkým obdivem prohlášen za velmi vnímavého autora, jenž je jak auditivně (přímo i nepřímo slyšenými hudební rytmy), tak vizuálně (receptí mocně působících ravenských mozaik) silně ovlivněn, a ať už záměrně nebo bezděčně, ovlivňují tyto vjemy jeho vlastní dílo natolik, že je lze s trochou citu a intuice v jeho *Božské komedii* snadno vystopovat. Na straně padesáté páté je rozebírána Dantova individuální psychologie na důkaz toho, že je básník zvláště disponován nejenom k silnému vnímání mozaik, ale také k intenzivnímu vnímání umění jako takovému.

Hudebnost Dantových veršů pak Hruban odůvodňuje na základě důkazu z vědeckých pokusů, kdy údajně na intonaci, na způsob přednesu v tempu i na dynamiku nemůže tolik silně působit nic jiného než intenzivní zrakový dojem.

Cituje následně z oddílu *Očistce*, přesněji z jeho XXVIII. zpěvu, protože právě v něm se podle Hrubana nalézají nejvíce malířských kvalit. Citujme z něho verš, který je zároveň i jeho posledním a v němž se vizuální kvality vyjevují velmi zřetelně:

*Na červených a žlutých kvítkách zdobě
se otočila ke mně jako panna,
jež v studu sklání cudné oči obě.*

(verš 55 – 57)

---

⁴² Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s. 36.

Volsesi in su' vermigli ed in sui gialli
fioretti verso me, non altrimenti
che vergine, che gli occhi onesti avvalli.

Nejvíce je tedy, podle Hrubana, mozaikami ovlivněn XXVIII. zpěv *Očistce*, v němž jejich spolupůsobení vrcholí a jeho doznívání lze podle něj zaznamenat ještě v třetím díle *Božské komedie* – v *Ráji*. Důkazem, že ravennské mozaiky Dantovo myšlení ovlivnily, je pro Hrubana doba jeho příchodu do Ravenny. Ta se shoduje s datem sepsání "mozaikálně" nejvýraznějšího zpěvu. Avšak Hruban přiznává také vliv jiných jevů. Např. v VII. zpěvu "Očistce", nadaného velmi intenzivními maliřskými kvalitami, je to příroda, která je zde Dantovi inspirací. Teorii o přírodním estetickém zážitku pak rozšiřuje pomocí pojednání Betty M. Heimannové „Das asthetische Naturerlebnis“ (v *Zeitschrift für Aesthetik*, XIV. 3. 1919), která přírodu staví do protikladu s uměním. Příroda je přenesením daného, stejně jako v umění, ovšem v opačném směru. Dojmy přírodní tedy mají na uměleckou tvorbu vliv: „V umění vyzvedáme formu ze světa, osamostatňujeme ji, činíme ji absolutní“, kdežto „v přírodě osvobozujeme svět a sebe – od formy...“ zatímco „příroda ruší hranice, rozrušuje formy přírodních věcí, umění vyzvedá formu z dané přírody.“⁴⁴

Hruban podotýká, že třetí část Dantovy *Božské komedie* se nevyznačuje využitím tzv. vyšších smyslů (zrak a sluch), tj. smyslů estetických, které jsou prostředky způsobilejšími ke ztvárnění ráje vezdejšího a k vyličení "duchových radostí nebe nehmotného". Přestože tedy preferuje smysly auditivní a vizuální, neodmítá vůně jako integrující součást dojmů při vyličení "pozemského ráje", který se do značné míry našemu světu podobá.

2. Vliv prostředí

Hruban v *Dantově „pozemském ráji“* také uvažuje, zda by nebylo záhodno náležitě prozkoumat dobu, v níž se Dante narodil, aby se došlo komplexního prozkoumání vlivu na jeho genialitu a na díla, jež tento "dar s hůry" vytvořil.

---

⁴³ Tamtéž, s. 57.

⁴⁴ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.46.

Za časově první inspiraci vzniku *Božské komedie* Hruban pokládá Dantovu ideální lásku k Beatrici, předcházející jeho dílo *Nový život* – „...nemůžeme neviděti, kterak se připravuje *Božská komedie*“.

Estetické hodnocení *Božské komedie* prochází v průběhu staletí nejrůznějšími názory a kritikami. Jednou je doceněna, jindy jejímu posuzovateli podle Hrubana schází ke správnému ohodnocení schopnost celkového pohledu na toto dílo. Ten, kdo záporně hodnotí *Božskou komedii*, trpí buď nedostatkem komplexního náhledu na báseň, anebo dílo neprožil a nepochopil zcela: „*Můžeme právem nazvat „Komedii“ zrcadlem dob, nepochopení „Ráje“ mluví o těchže slabinách myšlení a světového názoru, o jakých cítíme se oprávněni mluvíti dnes, posuzující zmíněnou dobu.*“⁴⁵ Hruban sám staví *Božskou komedii*, a především Dantův popis pozemského ráje v ní, na vrchol, na němž se protínají a k syntéze přicházejí svět přírodní se světem nadpřirozených řádů. Toto stmelení pro Hrubana znamená základ, pro lidstvo velmi zásadní hodnoty absolutní, jejíž důležitou stránkou je hodnota estetická. Jaroslav Hruban neusiluje o to, aby *Božská komedie* navždy sloužila jako kánon veškeré umělecké tvorby, ale byl by rád, kdyby zůstala jakousi inspirací a posloužila jako příklad objektivních estetických hodnot spojených s cíly etickými, jež dohromady sledují jak duše spějí “k trvalé blaženosti”(s.104).

Hruban se rovněž zabývá ztvárněním ráje v umění. Stanovuje dva základní pohyby střídání, jimiž se v umění lidská duše a tělo projevuje, a to pohyb ideoplastický a realistický (fysioplastický). Hrubana pak nejvíce zajímá Dantovo vyličení ráje pozemského. Tato kapitola je také z části věnována umění ravennských mozaik, které jsou, podle Hrubana, schopny dát “nejrozmanitější popudy duším kontemplativním“, a jejich vlivu na Dantovu *Komedii*. Ravenenské mozaiky mu slouží jako potvrzení jím vyslovovaného názoru, že vizuální dojmy jsou pro vznik uměleckého díla významnými činiteli. Na straně třicáté třetí můžeme najít Hrubanovo srovnání popisu Miltonova *Ztraceného ráje* s popisem pozemského ráje Dantova: „*Jeho popis, oč jest obširnější, o tolik jest též pompésnější než popis Dantův...v krátkém popise Dantově vše jest konkrétní, přesné, jasné, názorné. Žádné úsilí, žádná okázalost...zde jest upřímná, klidná,*

---

⁴⁵ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.101.

zářící prostota.“⁴⁶ Hruban rovněž nezapomíná na život samotného Danta, na jeho biografii, která je pro něj základem básnickovy fantazie.

Jaroslav Hruban srovnává Dantovu *Božskou komedii* ve svém poslání s Akvinského *Summae theologiae*:

„*Summa theologiae* doktora andělského a *Božská komedie* Dantova jsou ... dvě veledíla myšlenky a umění“⁴⁷, jež spojuje doba středověká. Podle Hrubana je hlavní myšlenka a rozčlenění těchto děl stejné, jde však o různé literární žánry: „*Dílo sv. Tomáše Akvinského jest traktát. Dílo Dantovo jest epos. Obě se doplňují.*“⁴⁸

Dante Alighieri je v Hrubanově „Pozemském ráji“ charakterizován jako duch nadaný univerzálností. Vyzdvihuje taky jednu z vlastností Dantových, která ho činí geniálním, a tou je schopnost stmelovat události v jednotu, využívat syntetického postupu. To, že je Dante sám sebou, ukazuje i jeho pojetí pozemského ráje. Hruban uvádí, že zatímco jiní tvůrci se jej snažili vylíčit pomocí „nadpřirozených forem“ nebo „přirozených mystických forem“, Dante nedbal jejich vlivu a podle svého volil úsilí úplně protikladné a rozhodl se pro prvky naprosto přirozené: „*Omeziv fantastické prvky ve svém „pozemském ráji“, Dante rozmnožil jeho ideální hodnotu.*“⁴⁹ Na druhou stranu jsou tato vylíčení a popisy ráje „*nejbarvitější a nejprocítěnější malbou, jež máme z těchto nemotorných desíti či dvanácti století.*“⁵⁰

Hruban věnuje také srovnávání Danta se sv. Bonaventurou a se sv. Františkem. Ve zmínce o sv. Františkovi se Hruban rozepisuje o jeho vlivu na Danta, který, podle mého názoru, charakterizuje i Hrubanův světový názor. Vidím v něm způsob vidění, kterým se sám Jaroslav Hruban vyznačoval:

---

⁴⁶ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.33.

⁴⁷ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.50.

⁴⁸ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.51.

⁴⁹ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.58.

⁵⁰ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.59.

„Myšlenka o čisté kráse duchovní, myšlenka bratrství mezi všemi lidmi a v různém stupni se všemi lidmi a v různém stupni se všemi tvory viditelnými a neviditelnými, odpuštění, mír, nový život, věčný život, to jsou slova skutečná a živá, jimiž „chudáček z Assisi“ svými učedníky...mluvil k velkému a moudrému Florentianu“.⁵¹

Obě dvě křesťanské postavy na Danta silně zapůsobily už v jeho jinošském věku a ovlivnily ho v celém jeho životě, zejména pak ve vidění světa, které se odráží také v *Božské komedii*.

Krátce se Hruban zmiňuje i o Dantových osudových ženách, o Beatrici, Lucii a Markétě. Každá z nich ho pak ovlivnila jiným způsobem.

Město Bologna, které bylo Dantovi druhou zásadní životní etapou, ovlivnilo, co se *Božské komedie* týče, především „Peklo“. Co potom jeho rodná Florencie, jež byla městem bankéřů a zámožných občanů bažících po zisku? Přímou v „Ráji“ je zase, podle Hrubanova zkoumání, patrný vliv poezie, kterou byl Dante za svého života obklopen. Byl to současný stav básnictví, konkrétně zejména zpěvy, jimiž lid doprovázel vybrané ženy a jinochy při tanci, jež náš básník spolu se svými soupeřky povznesli „aniž setřeli jejich původní svěžesti, k hodnotě umělecké formy“ (s.63). Na dalších lidových žánrech, především na zpívané poezii, Hruban ukazuje básnické pozadí, v němž Dante žil, jež ho ovlivnilo a které dokázal vzít za své a využít jeho prvky ve své *Komedii*.

„Je-li Dante představitelem idee o ráji pro středověk, jest jím Wagner pro dobu novou,“ píše Hruban. Každý tvůrce volil při svém tvoření takové prostředky, aby docílil obrazu ráje, který by spojením smyslových a intelektuálních kvalit v tehdejšího recipientovi probudil největší možnou estetickou libost. Co se výrazových prostředků týká, ve všech popisech pozemského ráje, co kdy byly napsány, se podle Hrubana vždy vyskytují vlastnosti charakteristické pro tvorbu primitivů, pro něž byly esteticky hodnotné nejen prvky pravidelné, rozmanité a soudržné, ale taktéž pestrobarevné. Avšak tyto elementy tvoří pouze základ díla, jenž je doplněn další částí, která už je plně Dantovým uvědoměným výtvořem, „je

---

⁵¹ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.62.

oživením veškerá ethického snažení křesťanského.⁵² Křesťanské vyličení ráje je, jak to dokládá dílo Dantovo, právě rázu zrakového. Jsou to hodnoty vizuální, které v něm převládají a jež poutají největší pozornost vnímatele. Hruban poukazuje také na to, že ačkoliv lidé v Miltonově pozemském ráji jsou ve své nevinosti blažení, schází jim to, co v Dantově pozemském ráji najdeme – je to konečné dospění k božímu souladu cestou nejrůznějších očištění a poučení pro nová konání.

Hruban dává dostatečný prostor také přehledu a výkladu pozemských rájů tvůrců, které považuje za zásadní. Jsou jimi Dante, *Milton*, *Goethe*, *Wagner*, *d'Indy*, *Pfitzner*. Jde však především o pozemský ráj Dantův, nalézající se v druhém oddíle *Božské komedie*, proto je mu taky dán největší prostor. Hovořili významně o *Božské komedii* Dantově, neopominá zdůraznit postřeh obrovské hudební síly tohoto díla. V posledních pasážích čtvrté kapitoly Hruban dochází, na základě srovnání Dantova pozemského ráje s vyličením pozemského ráje moderního a na základě rozboru pozemských rájů zmíněných umělců, k závěru, že zatímco moderní ráj nezahrnuje objektivní prvky, není rozumově, eticky ani esteticky vyhraněný a inklinuje spíše k principu subjektivnímu, Dantův se vydává při popisu svého pozemského i toho "pravého" ráje zcela a celistvě.

V závěru svojí studie Hruban směřuje k vyzdvihuje, že v každém ze zmíněných vyličení pozemského ráje existuje něco, co při tvorbě ovlivnilo každého z jejich autorů. Je to jakási dobová specifičnost, prvky pro ni charakteristické a jsou to i soudobé estetické normy, jež jsou Hrubanovi "souhrnem cílů původně směr udávajících a životních" (s.91), který ovlivňuje každé z uměleckých děl. Neopominá ale opět zdůraznit, že ač se v Dantových slovech vyjevují rysy tehdejší scholastické tradice, přesto to byl právě on, kdo se odvážil tehdejší normy překročit. A syntézu prvků starých a nových, které se začnou později označovat za renesanční, v jeho *Božské komedii* také nacházíme. „*Dantovi*“ jednoduše „*zůstalo vyhraženo učiniti nesnadný a přece nutný krok v kultuře*.“⁵³

---

⁵² Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho esthetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.66.

⁵³ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho esthetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.96.

Hruban provádí také komparaci Dantova pozemského ráje s Goethovým. Třebaže vyzdvihuje genialitu obou umělců, je i tak možné najít v jejich pojetí pozemského ráje značný rozdíl. Zatímco Dantovo pojetí stojí na souladu, vyrovnanosti a na sjednocení přírodních sil, Goethův *Faust* byl na svoji dobu pokrokový v silném zastoupení východiska vývoje. Myšlenka vývoje souvisela s tehdy nejmodernějším objevem evoluční teorie. Charakteristická je pro Goetha rovněž subjektivnost, která vystihuje současného člověka. „*Jisté znamená „Faust“ souhrnné dílo periody a může nás také poučiti o tom, že tehdy povznesení člověka k vesmíru samo bylo nekonečným ideálem kultury.*“⁵⁴ To, co však má pozemský ráj Dantův a Goethův společné, je směr k transcendentnu. Je spojen s touhou duše, která prahne po nadnesení nad tento svět. Oba dva umělci se vyznačují také bohatým duševním životem, který se odráží v jejich výrazových prostředcích. Jejich básnická mluva je pro Hrubana velmi pružným „vehiklem myšlenek“, jenž se svými zvukovými kvalitami stává analogií přírody.

Wagner ve své velkopáteční „Parsifalově“ přírodě použil tóniny H–dur, která je mu tóninou nejvhodnější pro ztvárnění přesunu děje od dané scény k povznesení k jejímu symbolickému smyslu. Použil ji k završení této scény, protože tato tónina pro něj byla schopná sama od sebe vzbudit „city osvobozující radosti“ (s.89). Wagner zde podle Hrubana vyznačil cestu budoucí metafyziky, která později vycházela z myšlenky, že člověku k životu nestačí pouze vědění znalosti. Toto přesvědčení pak následují Hrubanovi současníci V. d’Indy a H. Pfitzner. D’Indyova koncepce pozemského ráje se pokouší o jakýsi „romantisující pravěk“ (s.93) a Pfitznerovo pojetí pozemského ráje v jeho „Palestrinovi“ je ovlivněno kulturním problémem, který se vyjevoval snahou o reformu církevní hudby. Ráj v moderní hudbě je tedy vyjádřen tóny, které jistojistě zaručují smyslovou libost. A to buď trojzvuky anebo postupně se rozvíjejícím rytmem.

Dantově expresi pozemského ráje tyto moderní prvky scházejí, je postaven především na prvcích malířských, krajinářských, v nichž lze poznat jeho úsilí o soulad přírodních sil. Dante pohlíží na ráj objektivně Jsou v něm

---

⁵⁴ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.93.

přítomny složky etické, estetické i rozumové, zatímco moderní pojetí pozemského ráje se vyznačuje výraznou subjektivitou. Co ale můžeme považovat za společný rys je hudebnost, která je významně přítomna i u Danta.

Hrubanův „Pozemský ráj“ byl recenzován Alfredem Fuchsem⁵⁵ v časopise *Ruch filosofický* v roce 1925.⁵⁶ Ten velmi dobře chápal Hrubanovo úsilí, jež do své knihy vložil: „*Tato kniha náleží očividně k těm, v nichž autor ve formě vědecky objektivní podává svou nejsubjektivnější látku.*“ Fuchs vyzdvihuje hlavní myšlenky Hrubanova díla a tvrdí, že text *Dantova „pozemského ráje“* je tak hutný, je v něm soustředěno tolik faktů a vědomostí, že kdyby byly všechny podrobněji rozebrány, stala by se vazba knihy třikrát tlustší. Podle Fuchse Hruban i zde demonstuje, na základě svého pojetí estetické hodnoty, k níž se ještě blíže dostaneme, že Dante vytváří takový druh poezie, „jež rovnoměrně mluví k intelektu jako k citu“. *Dantův „pozemský ráj“* není chladnou studií. Úkoly, které Dantovo dílo plní, jsou tu Hrubanem vytknuty osobitě a přeci obecně. Podle Fuchse se napojují na autorovu celoživotní snahu po předložení objektivní estetické hodnoty: „...*ideál duše dantovské, vyčerpává se rozumově a mravně i esteticky tím, že úklidně spočine jednak v pozemském, jednak vlastním Ráji.*“ Dantovo pojetí pozemského ráje, které Hruban srovnává s pozemskými ráji jiných tvůrců, patří k hlavnímu problému spisu.

Hruban se rozhodl pro analýzu a srovnání pozemských rájů od autorů z několika různých časových období proto, aby došel jasného stanovění duševních dispozic vnímatelů, jimž byla tato díla určena. Proč ho tolik zajímal právě ráj pozemský?

Tento interes Jaroslava Hrubana vychází z velkého obdivu k filozofii sv. Augustina,⁵⁷ kterou prohlašuje za důležitý moment v dějinách estetické kultury už

---

⁵⁵ Velký Hrubanův přítel Alfred Fuchs pocházel ze staré pražské židovské rodiny. Vystudoval práva, teologii a postgraduálně filozofii na Univerzitě Karlově. Pracoval jako rada tiskového odboru předsednictva vlády (tehdy presidia ministerské rady). Byl pravidelným přispěvatelem do řady novin a revue (*Tribuna, Lidové listy, Přítomnost*). Působil rovněž jako pedagog v ústavu Studium Catholicum v Praze a ve svých knižních dílech se zabýval úlohou křesťanství v moderním světě. V roce 1929 totiž, snad právě díky Jaroslavu Hrubanovi, ke katolicismu konvertoval a stal se představitelem moderního křesťanského universalismu. Zemřel v Dachau roku 1941. (Tomeš, Josef a kol: *Český bibliografický slovník XX. století*, díl (A-J), , Praha: Litomyšl Paseka: Petr Meissner 1999, s.350.)

⁵⁶ Fuchs, Alfred: (rec.), in *Ruch filosofický* I, 1925, č.2, s.62 – 63.

⁵⁷ Hrubanovým zájmem o filozofii a estetiku sv. Augustina se více zabývala Eva Foglarová ve svém referátu *Estetik a filozof Jaroslav Hruban, žák Otakara Hostinského* (Rukopisné studie k estetice J.

proto, že je základem myšlení křesťanského. Augustinova estetika, vycházející z objektivního náhledu na svět, se vyznačuje bipolárností, která se projevuje myslitelovým zájmem jak o krásu „vezdejší“ světa smyslového, tedy toho našeho pozemského, tak i o krásu „věčnou“. Hruban byl inspirován tímto Augustinovým viděním estetického v žitém předmětném světě, v přírodě i v lidském fyzičnu. Sám zápasil o hodnoty tohoto světa, proto Augustinovo dvojí estetické pole ve svém myšlení uplatňoval a opět rád nacházel u jiných – jako tomu bylo i v případě Dantovy *Božské komedie*, v níž ho nejvíce přitahovala právě deskripce pozemského ráje.

3. Hrubanovo vidění hudby v Božské komedii

Božská komedie je pro Hrubana kromě malby, která je v jeho díle patrná prvotně, také hudbou. Hudba v *Božské komedii* způsobuje, že všechno, veškeré povznesení stavů duše, vyznívá díky ní mnohem intenzivněji. Dantův génius v tomto díle snoubí literární reference s poukazy na paměťhodnosti výtvarné i hudební. „Dantova „Božská komedie“ jest plna hudby zevně i uvnitř.“⁵⁸

To, že měl Jaroslav Hruban rád umění, je z celé jeho tvorby a práce patrné. Konkrétně hudba pro něj však znamenala něco víc než jiné druhy umění. Byla pro něj uměním par excellence křesťanským, druhem jenž právě umění a křesťanství propojuje. Se svými středoškolskými studenty dokonce prováděl hudební experimenty. Ve svém románu *Pouť do Ravenny* popisuje v postavě Františka Vlašiny svoje vlastní uvažování o hudbě: „Ve svých čistých snech mládí stal se odchovancem romantiky, zvláště v hudbě, při každém poslechu zněly mu vstříc světy velkých, osvobozených duší, věřil neochvějně, že hudba vychová zvolna srdce lidská v chrámy zvučící láskou a nejútlejším soucitem.“⁵⁹ Hruban skutečně věřil ve vykoupení lidstva hudebním dílem. Hudba pro něj byla

---

Hrubana připravené k publikování, konané katedrou estetiky k výročí O. Zicha a O. Hostinského v roce 2004.)

⁵⁸ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.72.

⁵⁹ Hruban, Jaroslav: *Pouť do Ravenny (Zápisy o vzestupu duše)*, Družina literární a umělecká, Olomouc 1920, s.184.

čímsi z oné „svaté melancholie“. Tvrdil, že „teprve křesťanství dává...plný význam kultuře ve směru k pólu hudebnímu.“⁶⁰

Hudební element nalézal Hruban i u Danta. Sám básník v VIII. paragrafu *Ráje* přiznává, že „hudba dovede poskytnouti požitků nejušlechtilejších (...)“

*A již nám nejbliž stáli, z těchto roje
jsem Hosanna tak hlasně slyšel zníti,
že zas je slyšet, věčná touha moje.*

E dentro a quei che piú innanzi appariro
sonava Osanna sí, che unque poi
di riudir non fui senza disiro.

Hudba byla pro Hrubana „náboženstvím budoucnosti“ a zároveň také vrcholem kulturním: „Schopnost estetického vnímání hudby byla by vlastně triumfem a zavrcholem veškeré kultury estetické, kdyby mnohé prvky dnešní vzdělanosti nepůsobily rušivě, ba i rozkladně.“⁶¹

V *Božské komedii* našel Hruban prvek, kterému věnoval v *Dantově „pozemském ráji“* velký prostor a jenž s hudbou velice úzce souvisí. Tvrdí, že hudebnost veršů je v „Komedii“ neopominutelná a že citlivá duše Dantova byla již od dětství neobyčejně „vnímavá pro krásy hudební“.⁶² Dává hudbě zvláštní postavení⁶³ a to nejenom mezi ostatními druhy umění, ale také v rámci *Božské komedie*, v níž její specifickou funkci dokládá: „Co tedy lépe než hudba mohlo provázeti vzestup duše a putování její, jež stále čistší se setkává, ku sférám nebeským? Neboť ona duši k sobě táhne...“⁶⁴

⁶⁰ Hruban, Jaroslav: *Hudební a výtvarnický pól v estetické kultuře*, časopis *Dílo* 13 (1915-1917), s.7.

⁶¹ Hruban, Jaroslav: *Hudební a výtvarnický pól v estetické kultuře*, in časopis *Dílo* 13 (1915-1917), s.7.

⁶² Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.72.

⁶³ Výsostné postavení hudby mezi ostatními druhy umění lze sledovat už v Hrubanově práci zabývající se sv. Augustinem. Srovnej Foglarová, Eva: *Estetik a filozof Jaroslav Hruban, žák Otakara Hostinského* (Rukopisné studie k estetice J. Hrubana připravené k publikování, konané katedrou estetiky k výročí O. Zicha a O. Hostinského v roce 2004.)

⁶⁴ Hruban, Jaroslav, *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.81.

Dante si podle Hrubana moc dobře uvědomoval, že má pro hudebnost básnické řeči nadání a také dobře věděl, že hudba lidskou duši povznáší. Co jiného by pak mělo inspirovat jeho cestu k Bohu?

„Ráj Dantův nikterak se nevzdává oněch smyslových kvalit, naopak rozvíjí jejich nádheru intenzivněji a ostřeji v „pozemském ráji“ než na kterémkoli jiném místě „Komédie“, tedy v celém konci „Očistce“ a v počátečních zpěvích „Ráje“, kde doznívá a jakoby vždy znova ožívá líčení ze zpěvu XXVIII.; avšak tyto smyslové kvality jsou tu vědomě pojaty jako efektuace božského všezákona, jenž projevuje se v duších řádem mravním.“⁶⁵

Dantovo dílo je velké nejen myšlenkovou hloubkou, spoustou živých obrazů a velkou silou Dantova jazyka, ale rovněž značnou plností rytmickou. Oddíl *Peklo* Hruban považuje za předehru celé *Božské komedie*. Má totiž o jeden zpěv více než ostatní, snoubí se v něm hlavní motivy básně a vnímatele připravuje na představení, které se před nimi zanedlouho započne. „(...) Dante, Vergilius a Beatrice zjevují se počínaje tímto úvodem, který proto již může být považován za předehru díla.“⁶⁶ Hruban ve spojitosti s jednotlivými Dantovými verši používá slovní spojení s hudebními konotacemi jako „hrůzná zvučnost“, „harmonický hlas“, „hudební vlna dutá a bolestná“ atd. Navíc intonace v básni se pak mění v každém jednotlivém zpěvu a to podle daného námětu, který zrovna nastupuje: „A tak téměř v každém zpěvu *Básně* mohli bychom konati podobná pozorování o změně hudební intonace podle námětu.“⁶⁷

Dante sám byl toho názoru, že estetický zážitek u posluchačů hudebního díla není závislý na jejich technických vědomostech.

Podle Hrubana se Dantovým smyslem pro hudebnost inspirovalo i několik významných hudebníků, jako např. Guiseppe Verdi. „*Geniální projev Dantův jest zároveň nejlepším methodickým vůdcem na cestě objevů hudebních kvalit, kde*

---

⁶⁵ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho esthetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.91.

⁶⁶ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho esthetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.75.

⁶⁷ Tamtéž, s.79.

*dosud zůstaly nepovšimnuty a jež často svým zhudebněním dají pak tím intensivněji chutnati zdvojenou moc immanentní hudebnosti.*⁶⁸

Hruban zde rovněž Dantův přístup srovnává s názorem sv. Augustina a upozorňuje na pokrokovost, když zmiňuje Dantovu otevřenost vůči spojení instrumentální hudby a zpěvu. Dante svým rokem narození patřil ještě do středověku, svým myšlením však už do značné míry předznamenal rodící se renesanci:

*„A při všech těchto velkých průhledech v budoucnost, jež vycházejí ze srdce věšteckého, jest Dante stěžejními svými zásadami a názory přirozeným článkem své doby: tak odchyluje se od velikého esthetika mladého křesťanství, sv. Augustina, uznávaje oprávněnost hudby instrumentální, jakkoli nejvýše klade zpěv hudbou provázený.“*⁶⁹

Hruban je pro to, aby se veškeré směry a také školy více věnovaly hudebnosti řeči. V umění a estetice necht' je zase dán větší prostor „malebnosti řeči“. A Dantova mluva bude při tom všem vzorem i „methodickým vůdcem“.

4. Teorie génia

Dalším význačným bodem *Dantova „pozemského ráje“* je analýza géniový tvůrčí činnosti. Ohniskem zůstává opět Dante, který je pro Hrubana géniem všestranným, v němž se slévá mnohost proudů veškerého nadání. Jak bylo naznačeno výše, vyzdvihuje význam zvukových a vizuálních dojmů nejenom v Dantově konkrétním případě, nýbrž i v obecnější rovině, kdy jsou tyto elementy příznačné pro umělce–génia jako takového. Géniové Dantova typu totiž lidstvu „rozšiřují oblast duchovních činností“ a „dávají tušiti nové obzory“,⁷⁰ což Hruban považuje za jednu z největších zásluh umění, které je pro něj neopomenutelnou složkou lidského života. Pod vlivem uměleckého prožitku totiž dochází k velmi důležité „duševní transformaci celostní“,⁷¹

---

⁶⁸ Tamtéž, s.86.

⁶⁹ Tamtéž, s.82.

⁷⁰ Tamtéž, s.13.

⁷¹ Hruban, Jaroslav: *Úvod do estetiky*, Plzeň: Český deník, 1915, s.118.

Jaroslav Hruban rovněž spojoval umění velmi úzce s etikou. Umělecká tvorba je mu etickým interese lidstva a spolu s vědou rovnocennou součástí kultury. Estetická kultura, jako součást kultury všeobecné, mu pak je důležitým aspektem duševního vývoje, jenž napomáhá zachytit, poznat a uvědomit si to, co nám v každodenním shonu uniká – a to je hlubší význam našeho života. Pokud má umělecké dílo kladné mravní hodnoty, je mu to ku prospěchu. Jeho uměleckou hodnotu to však nezvyšuje. Hruban věřil, že v sobě umění nosí duchovní sílu, schopnou trvale zasahovat do lidského života a dokonce se i podílet na jeho přestavbě. Géniové jsou pak těmi, kdo tuto sílu prostředkují. Jsou to vzácné lidské bytosti s obrovskou schopností vnímavosti a reflexivnosti, ale hlavně s talentem reflexivním a asociativním: „*Kolik dojmů svěžích a živých, uzavřených v křišťálu slova...kolik látek nepatrných, předpodstatnějších poesí, kolik života, umění a přírody převedené ve formy definitivní, lapidární, věčné!*“⁷² Konkrétně pak v případě Danta dokazuje Hruban jeho genialitu takto:

*„Episoda mosaik s dostatek ukazuje obrovitou vnímavost a bezvýhradnou – ať tak dím – reflexivnost ducha Dantova. Tu jest tajemství jeho univerzálnosti, jeho všeobecné platnosti, všeho toho, co souvisí vůbec s geniem umění a zvláště básnictví.“*⁷³

Obdivuje se této spontánní schopnosti člověka a to, co vyzdvihuje, je fantazie, jež při této činnosti géniovi napomáhá k vytváření a spojování představ, jež mají co nejuvýstižněji vyjadřovat pocity tvůrce a na vnímatele má jeho dílo působit celistvě – synteticky: tj. jak na jeho tělesnou stránku, tak i na duševní Umělec potom musí následně svoje „*city a nálady učiniti materiálem uměleckého zpracování, vytvořiti z nich hodnoty estetické*“.⁷⁴

Hruban neopomíná, že géniovův duch do sebe vstřebává také vliv prostředí a ovlivňuje ho i politický ideál jeho doby. Je to atmosféra prostředí a soudobá politická situace, jež se v jeho díle odráží.

⁷² Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.36.

⁷³ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s. 57.

⁷⁴ Tamtéž, s.82.

„Není bez hlubokého významu stopovati génie v jejich tvůrčí činnosti, neboť na ní nejjasněji lze poznati, v jak intenzivní duchovní zážitky mohou býti zpracovány dojmy.“⁷⁵

Hruban dokonce uvádí definici génia předloženou samotným Dantem. Tomu je genialita čímsi magickým, není v rukou ničeho pozemského, nýbrž je to dar “s hůry“ (s.65).

Úvahy o géniovi uzavírá názorem, jak je nesmírně užitečné zabývat se plně jeho činností, jeho silnými duchovními zážitky, které dokáže stejně intenzivně podat ve svém díle pro své obecenstvo a tím být lidstvu nadmíru užitečný, neboť tak přináší jeho duším velké obohacení.

5. Lidské tělo

Dantova pokrokovost se výrazně projevuje také v pojetí lidského těla, jehož prvky v harmonii s elementy duše značí nejvyšší stvořenou krásu.

Ve své době to byl právě Dante, kdo předznamenával velké změny v umění, které odmítaly tradiční typy a formy. Dante však, jako přelomový básník epoch středověku a renesance, nepřemýšlí progresivněji jenom v hudbě (instrumentální hudba už ve spojení se zpěvem). Jeho uvažování zachází na středověk daleko rovněž v pojmání lidského těla, které je na tehdejší dobu víc než pokrokové.

Florentský rodák *„pochopil, že umění má povznášeti ducha, zušlechťovati srdce, ale zároveň blažiti smysly...“⁷⁶* V traktátu *Convivio* přichází Dante s obdivem půvabu této krásy, která je navýsost *„dokonalým nástrojem duševních projevů“⁷⁷*. Podle Hrubana *„spojil pojetí františkánské se spekulativní a transcendentní krásou scholastiků mostem lidského těla. Lidská krása byla proň nejvyšší krásou v řádě přirozeném, krása mužná typem síly a energie lidské přirozenosti, kdežto svůdná, půvabná a delikátní krása ženy byla proň symbolem*

---

⁷⁵ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho esthetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.13-14.

⁷⁶ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho esthetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.95.

⁷⁷ Tamtéž, s.96.

milosti...“⁷⁸ Hruban si stojí za tím, že to byl právě Dante, kdo znovuobjevil tuto „formu přírodní krásy“ a odkázal k ní: „Dante jako jeden z prvních vytvořil estetickou distanci pro tělo lidské, pro krásu jeho proporcí, pro krásu bohatství duševního života projevovaného jeho formami a pohyby.“⁷⁹ Nebyli to umělci renesance, kteří už s lidským tělem běžně pracovali, ale byl to právě Dante, kdo jej opět vyzvedl na světlo světa. Důkazem může být tento Hrubanem citovaný Dantův verš:

„A umění a příroda když vnadí,
že tvarem těla neb obrazy jeho
duch zrakem jatý v podmanění pádí.“

(Dante, Božská komedie, paragraf XXVII)

E se natura od arte fe' pasture
da pigliare occhi per aver la mente
in carne umana, o nellesue pitture

Hruban posléze k lidskému tělu v umění dodává: „Maximum sloučení obou rozkyvových pólů, idealismu a realismu, na těle lidském lze dosáhnouti právě jen tam, kde přirozenosti pudově se akcentující se dostává duchové protiváhy.“⁸⁰ To je to, oč Dante usiloval a s čím se Hruban ztotožňoval: umělecké dílo se totiž nemá líbit jenom tělu, tj. fyzicky, ale má působit také na duševní, tj. intelektuální stránku lidské bytosti. Má tedy vyvolávat libost duchovní i rozumovou. Obě společně pak mají za úkol proniknout celou bytostí člověka – vnímatele. Pouze harmonie těchto složek, jejich jednota má schopnost vytvářet dokonalou krásu. Pudová základna člověka se musí dostat do duchovní protiváhy. Idea, kterou dílo předkládá, má v důsledku blažit také smysly, a to především zrak a sluch, jenž dokáží svoje libosti, které zakoušejí, nejlépe transferovat do nitra člověka, kde nabudou podoby dojmů.

Tělo člověka bylo pro Danta účelné a krásné. Krásné proto, že je podle něj dokonalým nástrojem duševních projevů. Co se přirozených krás týká, bylo

⁷⁸ Hruban, Jaroslav. *Dantiv „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.96.

⁷⁹ Tamtéž, s.97.

⁸⁰ Tamtéž, s.97.

mu lidské tělo krásou nejvyšší, krásou rozdělenou ve dvě: na krásu mužnou, která značí sílu a energii lidské přirozenosti; a na krásu ženskou, jež je v umělecké tvorbě pramenem inspirace, elementem toho libého v běhu životního klání i symbolem transcendentální milosti. Spojení a souvislost krásy duchovní s jejím korelátém vyjadřuje, podle Hrubana, tento Dantův verš:

Jež v šaty

se halíš úsměvu, ó láska sladká,
jak mohutně jsi v oněch jiskrách plála,
z nichž každá svatých myšlenek je matka !

(paragraf XX. 13 – 15)

O dolce amor, che di riso t'ammanti,
quanto parevi ardente in quei flaili,
ch'ave'no spirto sol di pensier santi !

Pozoruhodný je Hrubanův zájem o překlenovací dvojici Danta a sv. Augustina. Oba dva jsou zásadními postavami v přelomových obdobích dějin lidského ducha – sv. Augustin v období mezi antikou a středověkem, Dante v období mezi středověkem a renesancí. Oba dva pak představují tyto významné přechodové okamžiky, protože jsou to právě oni, kdo svým myšlením značně přispěli k postupnému přesunu z jedné epochy do druhé: „*Na základě analýzy Augustinových prací byl svatý Augustin Hrubanem prohlášen za zakladatele raně středověké křesťanské estetiky. Analýza Dantovy Božské komedie...vedla Hrubana k hodnocení Dantovy estetiky jako estetiky, která předjímala estetiku renesance.*“⁸¹ Snad Hrubana zaujali právě z důvodu tohoto prolínání rozmanitých až protikladných prvků, jež mnohokrát přináší velmi zajímavé a specifické výsledky. Avšak Hruban podtrhává i rozdílnost, kterou se tato dvojice vyznačuje, a v níž je Dante svými postoji a přesvědčeními, na rozdíl od Augustina, ještě součástí doby, do níž se zrodil.

---

⁸¹ Foglarová, Eva: *Estetik Jaroslav Hruban, žák Otakara Hostinského* (Rukopisné studie k estetice J. Hrubana připravené k publikování ve sborníku z konference, konané katedrou estetiky k výročí O. Zicha a O. Hostinského v roce 2004.)

Hrubanův zájem o tyto dva klasické myslitele je však především dobový. Vycházel z tehdejšího narušení hodnot, z jejich rozkolísanosti, která, jak už jsme řekli, na přechodu devatenáctého a dvacátého století byla markantní. Nepevná půda pod nohama vyvolávala potěchu nalezení ukotvenosti a stability lidského bytí a hodnot. Např. u katolických filozofů a spisovatelů se tato tendence projevovala hledáním prvků, jenž se v časovém plynutí neměnily. V této době jsou hledány konstanty. Pro skupinu katolických myslitelů konstantu představuje věčnost. Dante i sv. Augustin se ve svých dílech pevný řád také snaží nalézt. Oba náleží k těm osobnostem dějin lidstva, které jsou právem nazývány klasickými. V dílech Dante i sv. Augustina může člověk najít trvalé a věčné hodnoty. Do tohoto okruhu je zahrnováno rovněž dílo klasické, které si v proudu času svoje kvality uchovává. Proto lze říci, že klasické umělecké dílo má velký potenciál líbit se všem.

6. Klasické a romantické

Pokusme se nyní více zaměřit na to, co je myšleno oním pojmem "klasický" a podejme přesnější výklad tohoto pojmu. Nápomocna nám přitom bude kromě Hrubanova pojetí klasických děl, i koncepce klasičnosti Josefa Durdíka, kterou lze nalézt v jeho *Všeobecné aesthetice* (I. L. Kober, Praha 1875). Durdík zakládá vymezení "klasičnosti" na rozlišení pojmů "klasický" a "romantický", resp. na rozdíl mezi klasickým a romantickým posuzováním.

Při hodnocení díla, jež Durdík nazývá klasickým, není vnímatelem posuzováno nic jiného než forma, tedy předmět zájmu samotný „a všechny soukromé nálady, rozechvění, city těkavé při tom stranou nechává“.⁸² Romantické posuzování je Durdíkovi naopak to, co klasické vylučuje, a tím je právě osobní recipientův aspekt: „romantické přidělá si mnoho osobního k tomu, tedy není tak čisté...uvízlo na stupni předchozím a musilo by dále postoupiti, vyvinovati se, aby se stalo posuzováním klasickým“.⁸³ Na základě definici romantického a klasického hodnocení mezi nimi vyvozuje nikoliv diferenciaci kvalitativní, nýbrž stupňovitou. Romantičnost jako taková je pak pro Durdíka

---

⁸² Durdík, Josef: *Všeobecná aesthetika*, I. L. Kober, Praha 1875, s.98.

⁸³ Durdík, Josef: *Všeobecná aesthetika*, I. L. Kober, Praha 1875, s.99.

„nedokonanou klasičností“.⁸⁴ Aby rozdíl mezi romantickým a klasickým lépe vysvětlil, zvolil tuto paralelu: Existují lidské vlastnosti, které lze nalézt u každého člověka, a dále pak ty, kterými se lidé mezi sebou navzájem liší. Klasické „*obrací se k tomu, co je v lidech stejné, ku všeobecnému, romantické pak k tomu, co je v nich rozdílné, ke zvláštnímu.*“⁸⁵ Z tohoto důvodu se klasické musí nutně líbit všem. Je vyrovnané a trvalé. Jak Durdík zdůrazňuje, klasičnost není odvislá od doby a prostoru či národa, nýbrž jestvuje sama o sobě. Je vzorem, který existuje pro všechny. A co klasické v člověku vyvolává? „*Mohutné, živé představy, které se člověka řízně týkají a přece všeobecné jsou*“ A „*právě co jest nejznámější, nejbližší, všelidské, to podrží sílu déle než všechno, co jest jen...pro jednotlivé doby, kraje a lidi platí.*“⁸⁶

Pro Hrubana je Durdíkova klasičnost pouze jednou ze složek celku klasického díla. Toto umělecké dílo je kompaktním výtvozem, zahrnujícím v sobě spojení estetických hodnot konstantních a těch určených dobou, v níž tvůrce žije. Fyziologické a psychické hodnoty jsou neměnné a esteticky silně působí vždy a na všechny. Ty hodnoty, jež vznikly přirozeným dobovým vývojem v konkrétní epoše a jež jsou jejím charakteristickým vyústěním, pak tvoří další složku celkové hodnoty klasického díla, ke které je pak ještě přidána umělcova schopnost nahlédnout tradici minulosti i naznačit rysy doby budoucí.

V Dantově „*pozemském ráji*“ Hruban vyzdvihuje pojem „klasické dílo“ a pojem „génius“. Oba dva se silně *Božské komedie* dotýkají: „*Commedia jest uměleckým výrazem nejvelkolepějšího světového názoru, jenž zahrnuje vše...spojuje v největším zhuštění přerozmanité prvky v jednotu nejpřístupnější.*“⁸⁷ Hruban se pak stručně zmiňuje o Dantově estetice. Jeho básnický sloh představuje jako spojení dvou opačných tendencí v tehdejší literatuře, snoubí se v něm jak prvek klasický, tak i lidový. Dante sesbíral prosté písně z repertoáru italského lidu a spojil jejich přednosti „geniálně, svým vysokým intelektem“ s tehdejšími prvky poezie vyššího řádu.

⁸⁴ Durdík, Josef: *Všeobecná aesthetika*, I. L. Kober, Praha 1875, s.99.

⁸⁵ Durdík, Josef: *Všeobecná aesthetika*, I. L. Kober, Praha 1875, s.101.

⁸⁶ Durdík, Josef: *Všeobecná aesthetika*, I. L. Kober, Praha 1875, s.97.

⁸⁷ Hruban, Jaroslav: *Dantiv „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.9.

„Dante otevřel zdroj nových ideí, ideálů, obrazotvornosti a inspirace a vedl jej k prvnímu a nejdůležitějšímu období renaissance.“⁸⁸ Dokládá to, jak jsme už byli svědky, jeho spojování a kombinování nejrůznějších protikladných elementů. Proto je také Hrubanem nazýván „*synthetisujícím géniem*“, v němž se snoubila nesrovnatelná receptivní i asociativní schopnost. Právě „*synthese*“ je pro Hrubana velmi důležitým pojmem, který nikdy neopouští a který nalezneme rovněž v jeho dílech prozaických.

7. Syntetismus a Dante

„*Synthesa*“ znamenala pro Jaroslava Hrubana významný element v tvůrčí činnosti umělce—géniá, který napomáhá dojít univerzální dokonalosti uměleckého díla. Vyznával ji však také v obecnější rovině a rovněž v jiných konotacích. V jednom z jeho autobiografických románů v *Poutí do Ravenny* sám vystupuje v postavě Františka Vlašina. Zde se o svých vlastních záměrech vyjadřuje takto:

*„Nezamýšlel František nic menšího, než vytvořiti všeobsahující, jednotící a smiřující filosofickou soustavu... Má c li tedy filosofie obsáhnouti více než nedokonalý zlomek skutečnosti orgánem... musí učiniti celé vědomí lidské v živé synthesi jeho funkcí.“*⁸⁹

To, že Hruban považoval syntézu za velmi důležitou, je z jeho tvorby, v níž se po celou dobu odrážela, víc než patrné. Byla mu podmínkou pro dosažení jakéhosi celkového, kompletního poznání a naplnění ducha. To je důvod, proč se stejným požadavkem pohlížel na díla umělecká. Pokud tento požadavek splňovaly, byl Hruban ještě větší měrou ohromen: *“František hned spatřil se ve chrámě, nad jehož oltářem zářila, tisíceré lámajíc paprsky, mosaika světců kráčejcích blaženými nebes nivami... též duše Františkova se uklidňovala,*

⁸⁸ Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.98.

⁸⁹ Hruban, Jaroslav: *Poutí do Ravenny (Zápisy o vzestupu duše)*, Družina umělecká a literární, Olomouc 1921, s.129 a 172.

v jeho tušení těla chvění doznívalo a včlenilo se ve velkou jednotu božské myšlenky.⁹⁰

Hruban o syntéze v Dantově „pozemském ráji“ hovoří poměrně často ve spojitosti s Dantovou genialitou, která je pro něj syntetická právě proto, že se odváží, tak jako nikdo před tím, skloubit nejrůznější protikladné faktory. Pravý básník má umět slučovat prvky, které byly a jsou součástí jeho života, ale rovněž s nimi dokázat skloubit i ty, které mu vnukla fantazie, spolu se způsobilostí pojmout svým zrakem tradici minulosti i novost budoucnost: „Byť nám nadále zůstala záhadou vlastní podstata tohoto ducha...seznáváme přece jednu integrující vlastnost genia, jenž všímá si a zpracovává...všechny dojmy, všechny události, jež se ho dotkly na pouti životní...V reprodukování životních zážitků jeví se tolik úskalí, že na jeho jakosti měří se velikost ducha a poznává se pronikavost génia...právě stmelení událostí v syntetickou jednotu, jest značkou pravého básníka umělce.“⁹¹ To, co ze sebe génius vydává ze své hluboké vnitřní potřeby, je dílo, jež musí být podle Hrubana nutně dílem klasickým. Klasické dílo, jímž se zabývá rovněž v šesté kapitole svého Úvodu do estetiky⁹², je pro něj syntetizujícím počinem proto, že jde o syntézu „moderního výrazu“ (toho současného) s estetickými hodnotami konstantními⁹³ (podmíněnými fyziologicky):

„On jest geniem synthese, v níž staré prvky, na věkovité přirozenosti lidské zbudované, proloženy a proluty jsou oněmi novými, v nichž obráží se a jimiž rozechvívá se duše tenkrát nová, současná – a odtud velikost i síla, hloubka i náplň takového díla.“⁹⁴

Podle Hrubana se lidská duše v umění projevuje buď idealisticky nebo realisticky. Jeho terminologií: *ideoplasticky* či *fyzioplasticky*. Těmto způsobům tvorby pak odpovídají dvě představy o ráji. Jeden je sensualistický, ovlivněný islámem, a proti němu stojí názor myslitelů, pro které byl onen ráj zde na zemi.

⁹⁰ Tamtéž, s. 172, 173.

⁹¹ Tamtéž, s. 57.

⁹² Hruban, Jaroslav, *Úvod do estetiky*, Plzeň: Český deník, 1915.

⁹³ Hruban, Jaroslav, *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s. 87.

Byl jím zemí čistou a neporušitelnou. I zde v zobrazení ráje se projevuje Dantův smysl pro syntézu. Jaroslav Hruban ji komentuje takto: „*Dante buduje na obojím ... bera od jedné živoucí barvy, od druhých pojetí a transcendentální ideu.*“ Vzniká z toho „*spojení, které...jest něco tak nového a tak nezávislého na obou opačných míněních (...)*“⁹⁵ Jsme přesvědčeni, že „*Božská komedie*“ znamená... *jedno z maxim zdařilého úsilí o syntésu všech duševních prožitků, které mohou vytvořit dojem umělecký.*“⁹⁶

Hruban neopomíná ani Dantovu syntetickou schopnost vidět v napravení padlého člověka uskutečnění božeho zákona; a vyzdvihuje ji takto: „*Ideál „pozemského ráje“ Dantova znamená syntésu...znamená do tradicionelní formy smyslových (a fysiologických) libostných konstant promítnutý duchovní ideál člověka dle přikázání Božích vytvořený.*“⁹⁷

Nejen ze studie Dantův „*pozemský ráj*“ vyplývá, že Hruban považoval Dantovu schopnost syntézy za největší přínos jeho tvorby pro nadcházející pokolení. Do syntetického pojetí zakomponoval Dante podle Hrubana také smyslovost. A především tato Dantova benevolence vůči smyslovému aspektu, ba přímo jeho kladný postoj vůči významu tělesného určení, otevřela této složce umělecké činnosti obzory stejně široké, jako je kdysi umělcům i recipientům nabízela kultura starověká. Tím, že Dante položil opět důraz na funkci tělesnosti v umění a neopomenul rovněž význam vyrovnanosti a vyváženosti této smyslové složky s duchovní, nepudovou stránkou lidské existence, dal výrazným způsobem do pohybu uvažování směřující k obrodě člověka a víry v něj, radikálně překročil hranice středověké epochy a započal tak epochu znovuzrození, epochu renesance.⁹⁸

Jak už bylo řečeno, významnost syntetizmu u Hrubana nezůstává jen v otázkách umění a tvůrčího potenciálu géníů. Syntéza se jeví být Hrubanovým životním heslem, které nemá být uplatněno na dílčí způsob poznání, nýbrž na poznání totální, celostní, syntetické, jež slučuje jednotlivé prvky ve vyšší celky.

---

⁹⁴ Tamtéž, s.9.

⁹⁵ Hruban, Jaroslav, *Ravenské mozaiky v „Božské komedii“*, in Dante a Češi, Družina literární a umělecká v Olomouci 1921, s.85.

⁹⁶ Tamtéž, s.94.

⁹⁷ Hruban, Jaroslav, *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.92.

Sleduje absolutní význam, který jedině může poskytnout všeobecný smysl života jako dílčího projevu věčného:

Má-li tedy filosofie obsáhnouti více než nedokonalý zlomek skutečnosti... musí svým orgánem učiniti celé vědomí lidské i živé synthesi jeho funkcí... velkého synthetického smíření.⁹⁹

V Hrubanově spisu *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice* není snadné napoprvé postřehnout všechny problémy, jež analyzuje, a poznatky, které předkládá. Jedná se o práci znalostmi a objevy se hemžící, a jak v recenzi na tuto knihu napsal Alfred Fuchs „*jest tu sneseno tolik materiálu, tolik vědomostí, a podány ve formě tak zhuštěné, že až místy zhuštěnost vadí přehlednosti*“ (Ruch filozofický 5., 1925). Jakoby v něm byla skloubena celá Hrubanova bytost se svojí dimenzí vědce, milovníka umění, křesťana i prostého, a přeci citlivého a velmi oduševnělého člověka. Třebaže Hruban hledí neustále vzhůru a opěvuje ráj onoho světa, vybírá si pro svá díla, inspirován duálním charakterem estetiky sv. Augustina, zejména ráj pozemský. Hrubanovi totiž velmi záleží na světě „vezdejším“, na blahu lidského pokolení tady na zemi. Zajímá ho proto, jak lze pozemského ráje v našem životě docílit. „*Dantův ideál „pozemského ráje“ je pro Hrubana „ontologickou syntézou vesmíru, jenž vypravuje slávu Boží, a mravního zákona vloženého v duši člověka, onoho řádu, který má učiniti ho účastným věčné lásky Boží; je duchovním ideálem člověka, vytvořeným dle Božích přikázání a promítnutý do tradičních smyslových forem.*“¹⁰⁰

Jaroslav Hruban v díle *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice* podrobně analyzoval Dantovu „*Božskou komedii*“, obzvláště pak pasáže týkající se pozemského ráje, aby potvrdil zejména dvě klíčová přesvědčení: jednak to, že byl Dante při psaní svého velkého díla ovlivněn

---

⁹⁸ Syntéza je podle Hrubana znakem schopnosti každého génia-klasika, tedy toho, který má dar vytvářet klasická díla s věčnými estetickými hodnotami.

⁹⁹ Hruban, Jaroslav, *Ravenské mozaiky v „Božské komedii“*, in Dante a Češi, Družina literární a umělecká v Olomouci 1921, s.164.

¹⁰⁰ *Slovník českých filozofů*, Masarykova univerzita, Brno 1998, s.221.

dojmem z ravennských mozaik – studiem této záležitosti, která nebyla nikdy vědecky prokázána, si Hruban ujasnil spoustu svých filozofických a estetických hypotéz – a za druhé, že výsledek jeho tvoření má charakter syntetizující. A právě ve schopnosti syntézy shledává Hruban Dantovu největší hodnotu.

Analýzou a komparací několika uměleckých ztvárnění pozemských rájů dochází Hruban k názoru, že ve srovnání s pozemským rájem Dantovým nemají dobové umělecké vyjádření ráje žádných zásadních rozumových, etických či estetických stanovisek.

Hrubanovy studie o Dantovi jsou pokračováním jeho teoretické práce, která měla být, soudě podle výčtu vizuálních, akustických a přírodních dojmů i dalších aspektů, které se podílejí na utváření uměleckého díla, směřována zejména k teorii umělecké hodnoty. Protože však převažovalo vědomí, že estetická hodnota má pro lidstvo důležitější význam, obrací se k ní i Hruban.¹⁰¹ Přemýšlením nad Dantem a pečlivou analýzou jeho díla, se Hruban dostal více do jádra nejen básnickovy tvorby, ale i do základu svého vlastního myšlení. Nalezl tím jasnější výraz svého celoživotního úkolu. Doplnila a utvrdila se tak jeho koncepce estetické hodnoty, která posílila ve svých základech, jež dovršil ve svém následujícím rozsáhleším teoretickém díle *Základy estetické hodnoty*.

**„Ó světlo nejvyšší, nad pochopení
lidí se pnoucí, mojí duši vroucí dej část jen malou svého objevení.“**

Dante, Ráj XXXIII 67 – 69.

---

¹⁰¹ Narozdíl od Otakara Zicha zaměřujícího se převážně na výsledek činnosti silné umělecké osobnosti, tedy na hodnotu uměleckou.

7. HRUBANOVA ESTETICKÁ HODNOTA

Dante nás přivádí do ráje prováděje duši říší očištění a posvěcení; s ním krácejíce znenáhla dospíváme, kontrolujíce účinky milosti krok za krokem, na vrcholy určení lidského, až přivedeme „duši s Bohem v shodu“.¹⁰²

Estetické hodnotě se Jaroslav Hruban věnoval téměř od samotného začátku své badatelské činnosti. Podle Luboše Hlaváčka byl z celé české estetické scény první, kdo se problémem estetické hodnoty systematicky zabýval. Kapitulu o estetických hodnotách považoval Hlaváček z celého Hrubanova *Úvodu do estetiky*¹⁰³ za nejcennější. Z celého *Úvodu do estetiky* je jim také věnován největší prostor a to z toho důvodu, že je estetická funkce pro Hrubana v lidské společnosti nezastupitelná. Zásadním dílem o estetických hodnotách je Hrubanova poslední práce *Základy estetické hodnoty*, v níž nepochybně zúročil i své dantovské studie.

Jaroslav Hruban si tedy velmi silně uvědomoval významnost estetické hodnoty v umění, ale ve spojitosti s ním v ní spatřoval také důležitou součást lidského života. V jeho vlastním díle mají estetické hodnoty zásadní postavení především proto, že jsou navíc spojeny s „celostí duševního života“ člověka. I když Hruban nazírá estetickou hodnotu metafyzicky, lze přesto vyzorovat, že se dostává také do roviny pragmatické, kde mu hodnota estetická slouží jako aktivní prvek v každodenním životě.

Hrubanovo humanistické hledisko upozorňuje na náš život jako na jednostranný, směřující zcela k hmotnému pozemskému pomíjivému světu, který je tím neúplný a scházejí mu hodnoty, které člověka přesahují: „Což neváže nás...tento svět příliš silně, než abychom se mohli povznést k nějakému způsobu transcendence sebe samých?“¹⁰⁴ Nutnost směřování člověka k absolutním hodnotám, jež by se měla stát běžnou součástí lidského života, zdůrazňuje také ve svém článku „Estetické absolutno“, který vyšel v *Ruchu*

---

¹⁰² Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho estetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo-Methodějský tiskový spolek, 1924, s.92.

¹⁰³ Hruban, Jaroslav: *Úvod do estetiky*, Plzeň: Český deník, 1915.

¹⁰⁴ Hruban, Jaroslav: *Základy estetické hodnoty (Příspěvek k metafysice estetiky)*, Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol.s.r.o., Olomouc 1930, s.8.

filosofickém. Pro Hrubana je přítomnost absolutna zásadní hlavně v umění. Jestliže pokládáme objektivnost za to, co má platnost v čase, absolutní je pro nás pak tím, co nad temporální změny vyniká. Za absolutno považuje to, co lze vyjádřit nikoli slovy, nýbrž pouze symboly. Absolutno je něco, k čemu se obracíme při modlitbě, co se pokoušíme spodobnit v umění, i to, co se snažíme zaznamenat ve filozofii. Článek uzavírá poznatkem, že veškeré duchové hodnoty člověka „představují jakousi konstantu a že hodnotě estetické náleží – vedle snad jiných hodnot – úkol regulativní pro možnost rozvíti všech potenci duchových. Estetické absolutno jest – metafyzicky – vytvoření podmínek pro rozvoj potenci čistého ducha.“¹⁰⁵

Přestože Hruban považuje za nejjednodušší způsob dosažení absolutna náboženský prožitek – pokládá ho za „nejmohutnější prostředek k transcendenci“ – v jeho teoretické práci *Základy estetické hodnoty* ho zajímala především síla estetické oblasti, a to hlavně ve sféře umění, která tento druh hodnot produkuje a jejíž funkcí je upozorňovat na neadekvátnost našeho pozemského života vůči potencialitám ducha, jenž se jako součást duše rovněž účastní na životě člověka. Spis má být příspěvkem k přiblížení a pochopení významu estetické hodnoty.

Umění se vyznačuje intenzivní duchovou činností, při níž hraje velkou roli fantazie, skrze kterou tvůrce vytváří a spojuje představy, a velmi autenticky do díla vkládá svoje vlastní pocity. Hruban rovněž stanovuje, vycházejíc z Kantovy teorie poznání a jejich dvou protichůdných tendencí, jež se dají podle Hrubana použít na celou estetickou oblast, „dvojpolaritě“ uměleckého díla. První složkou je vnější svět, který zasahuje a vkládá se v subjekt, druhou je to opravdu skutečné, nadpozemské – tedy nepoznatelná „věc o sobě“. Hruban také souhlasí s Volkeltovými názory, že umění je úzce spojeno „s mnohostranným a bohatým duševním životem“ a že nám poskytuje úlevu od každodenního proudu života. I Hruban již v *Úvodu do estetiky* definuje umělecké dílo jako „vychýlení ze životního dění“. Při tvůrčím aktu je podle něj zapotřebí „učiniti city a nálady materiálem uměleckého zpracování a vytvořiti z nich hodnoty estetické“.¹⁰⁶ Umění obecně má pro Hrubana platnost „zjevovatele absolutních hodnot, ideí,

¹⁰⁵ Hruban, Jaroslav: „Estetické absolutno“, in *Ruch filosofický* 17, 1926, s.38 a s.40.

¹⁰⁶ Hruban, Jaroslav: *Úvod do estetiky*, Plzeň 1915, s.82.

*podstaty světa nebo ducha...*¹⁰⁷ Těmito slovy vkládá v uměleckou činnost závažné a důležité poselství, kterým dává na srozuměnou, že umění má v sobě velkou duchovní sílu, jež je trvale způsobilá ovlivňovat lidský život a nadto se i spoluúčastnit na jeho přeměně.

Právě v člověku je nezbytné hledat příčinu dvojpolarity umění. Jsou v něm totiž uloženy dvě složky: dispozice lidského organismu a duchové kvality. Tyto jsou určující pro polaritu jak při tvorbě a recepci umění, tak i pro dvojklnost hodnoty estetické. Jednotlivé etapy v dějinách umění jsou tedy ovlivněny poměrem obou těchto složek: „*Nemaj-li se nám dějiny umění a dějiny zápasů o umělecký názor projevit jako holý nonsens, pak lze je právě chápat jen takto jako střídání a vyrovnávání dvou tendencí, které mají snahu či lépe účel, aby buď jednotlivě, nebo v syntese vzájemně pronikly k podstatě duše i veškerenstva.*“¹⁰⁸

Vrací se zde opět k tendenci fysioplastické a ideoplastické. Fysioplastický směr v umění, kdy převládá vliv lidského organismu na tvorbu, považuje Hruban za méně vyspělý. Vyznačuje se omezenějším množstvím asociativních představ a má sklon k věrné nápodobě přírody. Vyskytoval se zejména v primitivním umění. Dnes je znakem lidí s chudým duševním životem a je běžným úkazem u dětí, které se přirozeně nejdříve projevují hlavně fysioplasticky. Vývojem řeči pak podle Hrubana dochází k rozvoji ideoplastiky.

K primitivnímu umění dodává: „*Ne že primitivní umění už bylo tak realistické, nýbrž že ještě bylo takové.*“¹⁰⁹

A rovněž opačně: zdánlivý úpadek umění věrně napodobujícího přírodu je projevem silného vnitřního vývoje ke směru ideoplastickému. Podle převahy či vyrovnání jednotlivých složek Hruban stanovuje tři lidské a zároveň tvůrčí typy. Působí zde i faktor výchovy. Ke správnému pochopení uměleckého díla i jeho hodnot je tedy nezbytné pochopit také duševní typus jeho tvůrce.

Celými dějinami umění lze sledovat dispozice a schopnosti organismu, které byly vždy důležitými činiteli estetického vnímání. Estetické stavy myslí

---

¹⁰⁷ Hruban, Jaroslav: *Základy estetické hodnoty (Příspěvek k metafysice estetiky)*, Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol.s.r.o., Olomouc 1930, s.73.

¹⁰⁸ Hruban, Jaroslav: *Základy estetické hodnoty (Příspěvek k metafysice estetiky)*, Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol.s.r.o., Olomouc 1930, s.23.

vycházejí ze zvláštních duševních stavů a mají vliv na organismus člověka. Vydávají ze sebe průvodní fyziologické stavy. Důležitá je rovněž přiměřenost recipovaných objektů odpovídající schopnostem vnímajícího organismu. A pokud zde tato náležitost chybí, pak estetický objekt naléhá na vnímatele a vynucuje si u něj rozvinutí „latentních, dosud neuplatněných dispozic vnímacích orgánů“. Tento poměr byl vždycky zásadním činitelem pro stanovení estetické hodnoty.

Avšak estetické stavy pocházejí z duševních pochodů, třebaže jsou v úzkém vztahu k funkcím organismu. Duševní život je pro Hrubana jednotou v neustálém vývoji a přetvořování. Je dynamickým děním, které není nikdy dokončeno. Doba ovšem příliš duševnímu aspektu člověka nepřeje: „*Moderní západní vzdělanost přílišným podtrhováním naturalistických prvků je nejen negací všeho duševního, nýbrž i výrazem nihilismu, který vyplývá z relativistického názoru světového.*“¹⁰⁹ Neuspokojenost ducha dobou, do níž byl jedinec vložen, se v umění projevuje inklinací k mýtu, symbolu a legendě, tzn. k archetypálním rysům lidské existence, jenž se vyznačují pevností a ukotveností bytí, jichž není v žitém světě k dosažení, a které budou existovat vždy, a po kterých může člověk sáhnout, nebude-li se mu jich v jeho žití dostávat. Vliv rázu doby na podobu umění a jeho směry je tedy nezpochybnitelná.

Relativismus současného světa nedovoluje probádat jevy v jejich podstatě a tím je vzdálen „totální syntesy“, jež je pro Hrubana význačná svojí všeobsáhlostí, kterou má člověk možnost, ale hlavně potřebu na světě zažít. Naše lidská existence vyžaduje, aby byla dovršena a ucelena, aby byla vykoupěna naše přirozená existence. A to lze učinit nejenom skrze náboženství, kde je tento přechod k metafyzicku nejsnazší proto, že je jeho působení pro věřícího člověka nejpůsobivější, ale také skrze umění, jehož mocnou silou Hruban touží dokázat a prosadit, neboť veškerá umělecká činnost a spolu s ní související estetické stavy jsou naplněni kromě smyslového základu také nadsmyslovým, metafyzickým aspektem.

Protože je estetická oblast tímto poselstvím nadána, staví ji Hruban na roveň sféře teoretické a praktické. Tuto úlohu rovnající se ostatním lidským

---

¹⁰⁹ Hruban, Jaroslav: *Základy estetické hodnoty (Příspěvek k metafysice estetiky)*, Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol.s.r.o., Olomouc 1930, s.24.

činností však může plnit pouze tehdy, nehledáme-li v estetickém prožitku, vznikajícím na základě uměleckého díla, pouze libost, neboť libostný ráz v estetice není zdaleka tím nejdůležitějším. Nejpodstatnější je zde bezprostředně prožívat smysl jsoucna i lidského bytí v jejich plné hloubce i v jejich nejtrpčejší vážnosti. Ona hlubokost se totiž nejobsažněji skrývá právě v ponurých stránkách: „Tyto bolestné dojmy jsoucna jsou tedy hořkým, avšak zdravým sílícím nápojem, který nás právě nejvíce zoceluje a prohlubuje.“¹¹¹ Pokud je vyloučíme ze své estetické recepce, pak nás nemůže nijak vnitřně obohacovat a rozšiřovat náš „normální“ duševní život, což je nejvlastnějším úkolem estetiky.

S cílem vyzkoumat základní předpoklady estetického zálibení prováděl Hruban se svými středoškolskými studenty zrakové a sluchové experimenty. Výsledkem bylo poznání, že schopnost vnímat estetické hodnoty je vázána především na tvorbu „asociativních představ“, s jejichž množstvím se smysl pro estetické hodnoty zvyšuje. Pokud je jich však příliš mnoho, může dojít k přesycení a otupění. Způsobnost ke vnímání a pochopení estetických hodnot je pak z části dána i vrozenou dispozicí. Těmito vrozenými předpoklady jsou nadání zejména ti lidé, kteří prahnou po hodnotách vyšších. Naopak ti, kteří jsou obklopeni touhou po novosti a módnosti, jsou jedinci povrchní, které charakterizuje velmi malá dispozice pro vnitřní duševní život.

Neopomenutelným prvkem v umění je proto také mravnost. Na etickou stránku vůbec kladl Hruban velký důraz. Byla mu součástí umění, ctností dosahující velkého vlivu na celou bytost člověka, která se přidávala k ostatním hodnotám, jež se společně svým sepětím vzpínají nad člověka a směřují k absolutnu. Estetický a mravní život jsou Hrubanovi ukazateli síly, kterou v sobě uchovává nelogický činitel.

Pročítáme-li Hrubanovy *Základy estetické hodnoty*, nemůže nám uniknout časté zdůrazňování nástupu estetického postoje slibujícího v průběhu estetického vnímání intenzivní nepraktický zážitek. Člověk je při estetickém prožitku oproštěn od tíživých pocitů spjatých se všedním životem. Estetický stav, jenž je pokaždé jedinečný, nás do sebe zahrnuje takovým způsobem, že jsme

---

¹¹⁰ Hruban, Jaroslav: *Základy estetické hodnoty (Příspěvek k metafysice estetiky)*, Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol.s.r.o., Olomouc 1930, s.78-79.

najednou v daném okamžiku pozvednutí nad přírodu a osvobození od životního chladu a strádání. Hruban zde neopomíná zmínit také Kantovu nezainteresovanost.

Pozitivní účinek umění a estetického stavu na lidského ducha dokazuje Hruban také skrze výsledky strukturo-psychologického zkoumání na estetické vědomí člověka. Podle něj vyšel najevo vztah mezi estetickým vědomím a mladistvým duchem. Totiž u dospělých jedinců, „kteří vykazují strukturu estetického vědomí zvláště zřetelným vyznačením nebo jasností, projevují vždy v některém směru cosi ze struktury mladistvého ducha. Jsou to lidé, kteří až do nejelementárnějších vrstev vědomí zachovali si cosi ze svého mladistvého rázu...“¹¹² Nyní tedy vidíme ještě zřetelněji, jak pozitivní vliv mají na člověka umělecká díla a z jejich recepce vycházející druh zážitku. Hruban čerpající z tehdy nejnovější literatury psychologie umění, uvádí, že exaktní metody dokazují eidetickou vývojovou fázi člověka, která náleží do období od raného dětství až do puberty, což je etapa rozkvětu smyslově duševního života. S tím, že umění má pro lidský život význam, alespoň jako relativní zachování jednoty duchové podstaty, souvisí snaha o první umělecké projevy v pubertálním období. Právě v pubertě dochází k prvním pokusům o uměleckou tvorbu. Toto úsilí je Hrubanem charakterizováno jako „první uvědomělá obrana proti náporu tzv. skutečného života“. Úkolem umělecké tvorby je pak člověku přinášet co největší množství hodnot, duchovně zasahujících do jeho reálného života.

Životadárnost umění je tedy pro lidský život nepopíratelná. Protože je našim cílem zkoumat Hrubanovo pojetí estetické hodnoty, již prostředkují umělecká díla, nezminili jsme se doposud o hodnotě, kterou Jaroslav Hruban rovněž neopomíná zdůraznit, a tou je hodnota umělecká. Obě od sebe odlišuje a ustanovuje je jako dvě specifické kategorie s charakteristickými vlastnostmi. Umělecká hodnota, na rozdíl od hodnoty estetické, přísluší uměleckému dílu samotnému. Odkazuje především ke schopnostem umělce, k míře jeho talentu a způsobilosti přinášet v uměleckou tvorbu nové, dosud nevidané elementy. Tvůrcem mimořádného druhu je umělec–génius, jenž je nadán velkou duchovní

---

¹¹¹ Hruban, Jaroslav: *Základy estetické hodnoty (Příspěvek k metafysice estetiky)*, Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol.s.r.o., Olomouc 1930, s.105-106.

silou projevující se inovací na poli uměleckém, která staré umělecké hodnoty přetváří v nové. Díky hluboké oduševnělosti a citlivosti je génius schopen vytvářet také hodnoty konstantní.

Po neustálém dokazování kladného životního vlivu umění a estetických stavů na celou lidskou osobnost, dochází Hruban k velmi důležité otázce. Jak docílit toho, aby se umění dostalo k co nejširším vrstvám lidí?

Společně s Otakarem Hostinským vyznává názor, že toto velké tázání může být vyřešeno, pokud se již ve velmi útlém věku člověku ve škole dostane estetické výchovy. Tato schopnost napomáhá vypěstovat větší vnímavost i vztah k uměleckým dílům a později může, třebaže člověku nemajetnému a tím pádem i nízkého společenského postavení, ponechat potřebnou všímavost k umění, která ho bude i nadále zušlechťovat a provázet životem. Neboť jde především „o zvýšení hodnoty života“.

Hruban toto sociální stanovisko přijímá, avšak navíc jej ještě doplňuje tezí, podle níž je nutno ptát se nejen po tom, čeho za daných podmínek dosáhnout lze, tzn. nepátrat pouze po tom, jak v celé společnosti docílit co nejrozsáhlejší estetické recepce, nýbrž snažit se také o to, aby tato recepce byla co nejintenzivnější: *„Nezbavuje nás povinnosti přemýšletí o takové struktuře společnosti, kde by co nejvíce lidí mohlo dospět k maximu estetických hodnot.“*¹¹³

Hruban se pokouší tento názor aplikovat na společnost kapitalistickou i komunistickou. Dochází však k závěru, že potřebného cíle nebude dosaženo ani v jedné z nich. Kritizuje buržoazního představitele tehdejší společnosti, jenž není schopen vnímat žitou skutečnost, ani tu přetvořenou uměním do hodnot směřujících vně lidské reality, zřetelně. Buržoazie totiž setrvává pouze na povrchu. Jeho realita je v novinách a kavárnách. Typ tohoto člověka musí být překonán, protože buržoazní představitel společnosti není podle Hrubana s to si povšimnout opravdových hlubokých hodnot.

Komunistická společnost by možná dala širším vrstvám větší možnost duchovního vývoje, tvrdí Hruban, ale soudě podle tvorby komunistických umělců

---

¹¹² Hruban, Jaroslav: *Základy estetické hodnoty (Příspěvek k metafysice estetiky)*, Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol.s.r.o., Olomouc 1930, s.126.

¹¹³ Tamtéž, s.130.

toho dosaženo nebude: „*individuální činnost umělecká, nejmocnější hybnou rozmanitostí a mnohostranností uměleckého projevu, byla by znemožněna, řekněme přímo, policejně zakázána*“.¹¹⁴ Tak se také u nás v pozdějších letech skutečně stalo.

V Hrubanově teorii estetické hodnoty tedy není možné vypustit sociální hledisko. Hruban souhlasí s Hostinského názorem na zavedení estetické výchovy do škol, kde by se děti učili správně přistupovat k uměleckým dílům, čímž by se jim otevřelo široké pole hodnot a také by se u nich rozvinula vnímavost, a tím i větší schopnost navození oživujících estetických stavů.

Podle Hrubana rovněž velmi záleží na prostředí, v němž člověk bydlí a vyrůstá. Je samozřejmé, že jedinec žijící v dobrých životních podmínkách bude mít lepší dispozici pro citlivost k umění a k estetické kultuře jako takové než ten, kdo bytuje v podmínkách velmi nuzných. Hruban vidí v umění a tudíž v estetických hodnotách velmi silného činitele schopného stírat společenské rozdíly mezi lidmi. Tuto vlastnost by proto bylo třeba využít již v počátcích lidského vývoje, nejlépe už ve školách mezi dětmi, neboť pokud skrze hodnoty uměleckého díla dokáží pohlédnout na svět bez společenských měřítek, bylo by to první úspěšné vykročení k uskutečnění vývoje směřujícího v důsledku až k ideálu lidské společnosti: „*Budeme-li pracovati o odstranění jedné sociální křivdy ve škole, vzroste tím vědomí, že nelze se zde zastaviti a že třeba jíti mimo školu a mimo věk předškolní...*“¹¹⁵

Přestože Hruban sociologickou otázku estetických hodnot označuje za zásadní, uvědomuje si také její ostatní sféry a nepodceňuje ani tyto jiné její stránky. Proto, aby se estetická kultura zdárně vyvíjela a rozvíjela svoje síly v souladu s člověkem, kterého má obohacovat a poskytovat mu výsostné kvality metafyzického charakteru, má být jejím prvořadým úkolem, aby výrazně zvyšovala intenzitu lidského života. V závěru svého spisu *Základy estetické hodnoty* Hruban připomíná duchovní hodnoty charakteru jiného než estetického, které se však s hodnotou estetickou slučují v jeden celek a společně se vzpínají k transcendentálním nadpozemským sférám.

---

¹¹⁴ Hruban, Jaroslav: *Základy estetické hodnoty (Příspěvek k metafysice estetiky)*, Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol.s.r.o., Olomouc 1930, s.133-134.

Kdyby byly Hrubanovy *Základy estetické hodnoty* vydány znovu, určitě by jistou skupinu lidí oslovily i v současné době. Práce, která je stmelením všech Hrubanových celoživotních poznatků, byla za hodnotnou označena již v době svého vzniku. *Základy estetické hodnoty* byly v časopise *Česká mysl* recenzovány člověkem, jenž během svého života vyznával opačný filozofický postoj než Jaroslav Hruban. Byl jím velký pozitivista a empirik František Krejčí.

S osobou Františka Krejčího Hruban spojoval svůj neúspěch při habilitaci konané v Brně na České technické vysoké škole v roce 1916. Je však nutno uvést, že profesor Krejčí se pouze takto k Hrubanově habilitační práci vyjádřil. Příčinou jeho neúspěchu byl spíše Karel Svoboda, který na Univerzitě v Brně působil a vůči Jaroslavu Hrubanovi měl vždy velké výhrady. Hruban však ve svém posledním románu *Felix Ravenna* zmiňuje postavu Krejčího, jehož ve svém příběhu pojmenovává jako profesora Švece, a to v souvislosti s posudkem na svoji habilitační práci. Postavu Švece Hruban charakterizuje jako nejvyšší „exemplář pozitivistického učence z devatenáctého století“ a nezapomíná zde rovněž uvést slova, která podle Hrubana jeho habilitaci zmařila: „*Autor činí křesťanství principem uměleckého tvoření, jest tedy nebezpečí, že by nepracoval vědecky. – Tím okamžikem bylo o vědeckém osudu Vlašínově (Hrubanově) rozhodnuto.*“¹¹⁶

O to víc je pozoruhodné, jak kladného znění se těší kritika na Hrubanovu knihu o estetických hodnotách. Krejčí hned v začátku své recenze tvrdí, že ze spisku lze vyčíst o estetických hodnotách pouze to, že spočívají ve sféře metafyzické a že v ní, kromě pasáží, v nichž Hruban popisuje své auditivní a vizuální pokusy, chybí (stejně jako v jeho habilitační práci) řádné postupy empirické a vědecké estetiky. „*Nesmíme to tedy brát s těmi základy tak po vědecku rigorózně, a pak najdeme, jak jsem již řekl, v knížce dosti zajímavého, ano i něco nového.*“ Krejčí už v této době Hrubanův sklon k metafyzičnu přijímá a smiřuje se s ním snad také proto, že se v té době stávala pozitivistická metoda zastaralou. Dále dodává, že v krizi, která zasáhla moderní dobu, je víc než kdy

---

¹¹⁵ Hruban, Jaroslav: *Základy estetické hodnoty (Příspěvek k metafysice estetiky)*, Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol.s.r.o., Olomouc 1930, s.135.

¹¹⁶ Hruban, Jaroslav: *Felix Ravenna*, Družina literární a umělecká, Olomouc 1940, s.55.

jindy zapotřebí se myšlenkami, jež vznáší Hruban, zabývat. „*Za to upozornění jsme dru Hrubanovi vděčni.*“¹¹⁷ Recenze Františka Krejčího dokazuje kvalitu i přínos Hrubanovy práce, která však nebyla v dalších letech ani v nadcházejících desetiletích nijak zvlášť doceněna.

Estetická hodnota je pro Hrubana „dvojkanná“. Ovlivňuje ji jak lidský organismus, tak i duševní stav člověka. Zatímco se lidský duch vyznačuje relativností, organismus stanovuje duševním pochodům pevné dráhy. Lidský organismus je složkou tíhnoucí spíše k pozemské existenci, kdežto duchovní kvality jedince nelze na zákony a kvality věcného světa převést. Estetické hodnoty vznikají právě zvláštními poměry mezi těmito dvěma složkami i vztahem mezi dojmy, jež máme z vnějšího světa, a odpovídajícími reakcemi organismu. Estetická hodnota je pro Hrubana spojena především s uměním, které je nadáno schopností náš život přetvářet. Pozitivní působení této umělecké činnosti člověka se týká jak jeho tvůrců, tak i vnímatelů. Umění, silně ovlivněné povahou doby, pro člověka znamená „zachování totality duchové podstaty“. Navozuje estetické stavy, při nichž člověk zažívá přesah každodenního života. Jsou hledáním čehosi nedosažitelného, ať už je tím dokonalá rovnováha lidského bytí, anebo cosi doposud neuchopeného: „*Stopovati dále, jakými cestami lze překonati onu bytostnou nedostatečnost lidskou, nenáleží již v obor estetiky. Že se však odtud otvírá cesta k dohadům a tušením metafysickým, nelze zapřítí.*“¹¹⁸

V estetických stavech se nachází hodnota, jejichž jedinečnost spočívá ve schopnosti harmonizace lidského duševního života. V estetickém postoji, stejně tak jako v náboženském zření, lze dosáhnout uspokojení touhy po nadskutečnosti. Avšak při tomto okamžiku pozastavení pro nás nedochází k rozchodu s konečnými, pozemskými, smyslovými a životními kvalitami, nýbrž naše prožitky pouze přecházejí v očištěné podobě do vyššího světa.

Estetická hodnota uměleckého díla vzrůstá úměrně s množstvím hodnot, které dílo dovede vnímateli poskytnout.

Estetická hodnota je podle Hrubana „metafyzickým ekvivalentem inadekvátností lidského duševního života“. Je jakýmsi jeho příznivým doplněním.

¹¹⁷ Krejčí, František: (rec) in *Česká mysl* XXII, 1930, s.474-475.

¹¹⁸ Hruban, Jaroslav: *Felix Ravenna*, Družina literární a umělecká, Olomouc 1940, s.129.

Je ovlivněna také psychickým stavem recipienta či tvůrce. Shledává v ní významnou mocnost schopnou pozitivně přetvářet náš pohled na svět i hodnoty, jež zůstávají v našem životě utajeny. Proto je pro Hrubana nesmírně důležité, aby byly hodnoty estetické podstatnou součástí našeho života již od útlého věku. Uskutečnění toto hlediska by bylo blahodárné nejen pro daného jedince, ale i pro správný vývoj společnosti jako takové.

Estetická hodnota je zprostředkovatelem mezi dvěma světy. Mezi krajem pozemským a oním věčným, pro nás za normálních okolností nedosažitelným. Její kontakty s absolutnem přesahují naše biologické a ekonomické záležitosti, třebaže je estetično Hrubanem ustanoveno na stejnou úroveň s praktickými a teoretickými záležitostmi našeho žití. Samotná estetická hodnota pojímá celou lidskou existenci do sebe, dává mu poznat všeobsáhlost jeho bytí a nabízí mu příležitost alespoň letmo se dotknout nejvyšší hodnoty absolutní. Estetická hodnota se společně s ostatními duchovními hodnotami spíná v tuto hodnotu nejsvrchovanější. *„Estetické hodnoty jsou fundovány v organizmu, přesahují jakékoliv biologické a ekonomické tendence a odkazují k jiným oblastem, v nichž vlastně duch lidský teprv dospívá k své svobodě.“*¹¹⁹

„Odhaloval clonu tajemně zářících absolutních odvěkých hodnot, ukazoval na jejich vztahy ke kolísavému a kymácivému světu pomíjivých hodnot a rozřešil hádanku světovou. Osvětлил kvalitu oněch relací, která způsobovala, že hodnoty lidské jsou podrobeny změnám, a přece vždy a všude odkazují k říši absolutně hodnotného jsoucna.“¹²⁰

---

¹¹⁹ Krejčí, František: (rec) in *Česká mysl* XXVI, 1930, s.474-475.

¹²⁰ Hruban, Jaroslav: *Felix Ravenna*, Družina literární a umělecká, Olomouc 1940, s.48.

8. NOVOIDEALISMUS ?

Zakotvenost člověka v Bohu je jeho podstatou, je tím, co trvá uprostřed změn.

Pročítáme-li v knize Karla Máchy *Hledám člověka*¹²¹ kapitolu věnovanou Josefu Kratochvílovi, nemůžeme zůstat nezaujati touto osobností, která je autorem vykládána s tak velkou úctou a mocným uznáním. O Josefu Kratochvílovi hovoříme především z důvodu komparace, jakéhosi srovnání s naším hlavním objektem zájmu Jaroslavem Hrubanem, v němž by měly převažovat spíše podobnosti mezi těmito dvěma mysliteli než výrazné neshody. Chceme poukázat na skutečnost, že v oblasti moravské, téměř ve stejném časovém období, vyrůstá budoucí filozof, který je podobně orientovaný a uvažuje podobným způsobem jako Jaroslav Hruban.

Josef Kratochvíl (1882 – 1940) pocházel z moravských Dolních Kounic a stejně jako Jaroslav Hruban se svým myšlením snažil prosazovat hluboké kvality lidského života i hodnoty lidskou existenci přesahující. Tyto snahy, zahrnující do sebe spoustu menších dílčích složek, dokládá i článek Karla Máchy, z něhož číší esprit, kterým Kratochvíl na Máchu zapůsobil. Vyzdvihuje především Kratochvílovu poctivost a skromnost či dobrosrdečnost, jež se v jeho uvažování musejí bezesporu nutně projevat. Kratochvíl byl člověkem silně věřícím a i díky tomu mohl položit pevný teoretický základ české katolické filozofii a stát se jeho hlavním představitelem.

Hruban také patřil do okruhu moravských myslitelů se silným křesťanským založením. Byl jedincem velkého morálního základu a uvažoval rovněž velmi hluboce a důsledně. S Kratochvílem dokonce prošli obdobným školením. Oba se po maturitě rozhodli, ať už dobrovolně či nedobrovolně, k bohosloveckým studiím, Hruban na Teologické fakultě v Olomouci, Kratochvíl na brněnském bohosloveckém učilišti. Stejně tak jako Hruban i Kratochvíl má zkušenost s pedagogickou činností. Zatímco Hruban po svých studiích v Praze působí jako středoškolský učitel, Kratochvíl jako vychovatel v rodinách. Kratochvíl byl učitelem velice schopným a poctivým. Měl metodickou schopnost nenápadně

---

¹²¹ Mácha, Karel: *Hledám člověka*, Moravská zemská knihovna, Brno 2006, s.

přesvědčivosti, šlo mu stejně jako Hrubanovi především o to, aby studenti došli poučení a nových vědomostí. Zdá se však, že Hruban do své poutavé výuky, zasažené zvláště silnou horlivostí, rád vkládal jakousi všeobecnou hodnotu "duchovního obrození", jak to i sám popisuje ve svém románu.¹²² Kratochvíl i Hruban měli ve svém oboru vysokou úroveň vzdělání. Hruban se výborně orientoval v dějinách umění, měl přehled o filozofii i jejích dějinách, a také ovládal několik jazyků v čele s francouzštinou. Kratochvíl byl rovněž vysoce erudovanou osobností a jazyků ovládal nespočet. Působil dokonce jako soudní překladatel. O tom, že měl na jazyky nadání, není nejmenších pochyb.¹²³

Josef Kratochvíl je pokládán za nejvýraznější postavu české katolické filozofie první poloviny dvacátého století. Jeho myšlení mělo za cíl prohloubení českého katolicismu, který obvykle nebyl brán českými "akademickými dějinami filozofie" vážně.¹²⁴ Sám se velmi podrobně zabýval filozofií středověkou. Největší osobností této epochy mu byl Tomáš Akvinský. Medievalistické období bylo po roce 1918 zastíněno větším zájmem o renesanci, avšak pro Kratochvíla bylo ve filozofii nadále nesmírně důležité ponechat novověk a křesťanský středověk (období, v němž docházelo k zásadní kulturní diferenciaci) v kontinuálním spojení, třebaže při svém postoji musel vzdorovat kritikám, které tento názor považovaly za zbytečné ožívování hledisek třináctého století. Jednou s kladných kritik, jež se dostalo Kratochvílovu obsáhlému souhrnnému dílu o filozofii středověku s názvem *Filozofie středního věku* (Promberg, Olomouc, 1924), byla napsána právě Jaroslavem Hrubanem. Jeho pohled na Kratochvílovu práci je zároveň jejím plnoprávným doceněním. Zdůraznění obdivuhodnosti této studie i důkaz tehdejší myšlenkové orientace zachycuje Hruban těmito slovy: "*Povrchní obraz o středověké filozofii, který na 2 – 3 stránkách v objemných dějinách filozofie dovedl zhustiti vše, co vykonal středověk v tomto oboru...důkladnější obraz, tak jak jej podává autor ve své knize, nás poučí na každé stránce, jak*

---

¹²² Hruban, Jaroslav: *Pout' do Ravenny (Zápisy o vzestupu duše)*, Družina literární a umělecká, Olomouc 1920, s.40: „A když skončiv upřel zraky své, dosud v dálkách bloudící, na tváře mladých žáků svých a zpozoroval, jak v napětí a hrobovém tichu naslouchají výkladu tak jímavému, sám v sobě nejdříve cítil, jak velkým štěstím jest člověku duchovní obrození a božská svoboda nevinosti, a znovu radoval se, že i on v těchto chvílích jest bojovníkem, průkopníkem a připravovatelem této duchové svobody.“

¹²³ Josef Kratochvíl získal aprobaci na francouzštinu a němčinu a soudně tlumočil z angličtiny, italštiny, srbochorvatštiny, španělštiny. Rozuměl i rusky a ukrajinsky.

¹²⁴ Mácha, Karel: *Hledám člověka*, Moravská zemská knihovna, Brno 2006, s.

*organicky a intimně jest spjat filosofický středověk jednak s antikou, jednak s novověkem a ovšem i s dobou nejnovější, současnou.*¹²⁵

Svoje filozofické stanovisko nazýval Kratochvíl *novoidealismem*. Také ono bylo vystavěno na středověkých základech myšlenek Tomáše Akvinského. *Slovník českých filozofů* definuje Kratochvílův novoidealismus jako metodu uvažující o tom, co v proudu času zůstává nezměněno, "co uprostřed změn trvá". Jednou z jeho hlavních myšlenek je nové myšlení nerozdělovat, nýbrž je se starou tradicí spojit. Kratochvíl touží určit přesné hranice mezi vnějším a vnitřním světem a nastolit mezi oběma rovnováhu. Novoidealismus rovněž brojí proti pozitivismu, který v té době dosahuje svého vrcholu. Nesouhlasí s jeho názorem, že transcendentno není možné poznat. Toto pozitivistické hledisko je pro Kratochvíla hlavní příčinou dobové rozkolísanosti a skepse. Také Hruban se zmiňuje o neudržitelnosti pozitivistického hlediska a to právě v souvislosti se svým zkoumáním estetických hodnot. Tvrdí, že pokud je cílem nalézt povahu a vývojovou linii estetické hodnoty, i její poměr k totalitě života, pak není možné omezovat se hranicemi pozitivismu, neboť její význam směřuje k hodnotě absolutní, jež bez transcendentna není myslitelná. Také Kratochvílovi je filozofie bez metafyziky pouhým torzem, a zůstává-li jím i nadále, zrazuje své poslání. K tomu, abychom mohli dojít obecného názoru na život a na svět, „jenž by odpovídal rozumu i citu a vyhledával soulad mezi vědou a vírou, kulturou a náboženstvím, pravdou a dobrem, hloubáním a uměním, filozofií dávnou i snahami nové doby,¹²⁶ je zapotřebí, aby se torzo stalo tělem a pojímalo do sebe celistvost světa.

Ačkoliv Hruban věnuje velkou část své teoretické práce osobnosti Dantově, jeho životní názor na svět byl ovlivněn i myšlením ryze středověkým. Také v autobiografických románech je patrný Hrubanův obdiv k raně křesťanskému umění. *Slovník českých filozofů* zdůrazňuje Hrubanův příklon k novoscholastice.

Kratochvílův novoidealismus, stojící na bázi středověké filozofie, která mu je obdobím diferenciací kultur, nechává plynout čas a pozastavuje se u toho, co v jeho veškerých proměnách zůstává. Ve svém odmítnutí pozitivismu využívá

¹²⁵ Hruban, Jaroslav: (rec.) in *Filosofie středního věku*, in *Ruch filosofický*, Praha, V. 1925.

¹²⁶ *Slovník českých filozofů*, Masarykova univerzita, Brno 1998, s.304.

podobně jako Hruban vlastního způsobu vidění světa a spojuje protikladné elementy života proto, aby dosáhl syntézy, jež by napomáhala k souladu, který by žití v „nové“ době posílil.

Jaroslav Hruban a Josef Kratochvíl si názorově byli velmi blízcí. Přirozená tendence vyznávající to, co člověka přesahuje a bez čeho nelze náš život plně pochopit, jim byla společná. Nazývali proto Josef Kratochvíl svoji filozofii „novoidealismem“, který má za úkol překonat pozitivistickou tezi o nepoznatelném transcendentnu, v níž podle něj spočívala tehdejší dobová skepse, pak tedy můžeme do tohoto směru zařadit také Hrubanovu estetiku.

9. ZÁVĚR

Význam Dantova kultu na přelomu devatenáctého a dvacátého století byl dán všeobecnou rozkolísaností hodnot v tehdejší společnosti. Příklon české inteligence k Dantově dílu a osobnosti tedy souvisela se snahou opět nalézt pevné hodnoty i trvalý řád. Tato inklinace trvala až do dvacátých let minulého století, kdy vyvrcholila konferencí uspořádanou u příležitosti šestistého výročí Dantovy smrti.

Také Jaroslav Hruban patřil mezi velkého obdivovatele Danta Alighieriho. Jeho génia si začal ještě více uvědomovat při svém pobytu v Ravenně, která je s Dantem spojena v období po jeho vyhoštění z rodné Florencie. V mozaikální výzdobě ravennských chrámů objevil inspiraci některých pasáží Dantovy *Božské komedie*, zejména pak XXVIII. zpěvu „Očistce“.

Hruban v Dantovi shledával umělce–klasika, který lidstvu ve svých dílech prostředkuje věčné, konstantní hodnoty. Dante je však také géniem, jenž tyto trvalé hodnoty slučuje s prvky charakteristickými pro epochu, do níž se zrodil. Je-li tedy Alighieri géniem, je v něm zahrnut rovněž element syntetický, projevující se schopností „celistvého vidění“. Díky této způsobilosti je génius schopen obohacovat život člověka na zemi, rozšiřovat teritorium jeho duchovní činnosti, ve svém díle snoubit staré prvky s novými a tím naznačovat nové, dosud nepoznané horizonty.

Zkoumáním Dantovy *Božské komedie*, z níž jej zajímal především popis pozemského ráje, si Hruban více ujasnil pohled na estetickou hodnotu. Už v jeho dantovské studii *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho esthetice a metafysice* jsou její obrysy naznačeny, třebaže se zde objevují i úvahy o hodnotě umělecké (viz teorie génia). Hruban však překonává romantickou tendenci a obrací se k hodnotě estetické, protože její rozpětí je širší a její dispozice jsou pro lidskou společnost důležitější. Ve studii *Základy estetické hodnoty* stanovuje duálnost estetické hodnoty, kdy na jejím vzniku participují jak lidský organismus, tak i kvality duševní. Estetická hodnota pak v uměleckých dílech existuje pro všechny bez rozdílu. Proto je pro Hrubana důležité, aby mělo k umění přístup co největší množství lidí. Umění a estetická hodnota z něj vystupující mají totiž schopnost na člověka pozitivně působit a udržovat jeho duši mladistvou. Svým

blahodárným vlivem dokáží stírat rozdíly mezi lidmi, které je za jiných okolností diferencují a diskriminují. Estetická funkce v umění je předurčena k vyšším duševním činnostem a tím i k vyšší kultuře.

Hruban zde tedy zdůrazňuje sociologické stanovisko a vyzdvihuje rovněž estetickou výchovu jako potencionální prvopočátek možného dospění k ideální lidské společnosti, dospění k pozemskému ráji.

Nezměrnost estetické hodnoty Hruban spatřuje v její metafyzické podstatě, v tendenci přesáhnout náš každodenní život. Charakterizuje ji jako zprostředkovatelku mezi světem „věčným“ a „vezdejším“. Estetická hodnota je hodnotou metafyzickou, která je význačnou součástí hodnoty nejvyšší, absolutní, v níž se snoubí veškeré kvality duchovní. Toto směřování k transcendentnu Hrubana spojuje s novoidealistou Josefem Kratochvílem. Společně se vyznačují vzdorem proti pozitivistickému vědeckému stanovisku, jež tuto metafyzickou sféru záměrně opomíjí.

Vědecké činnosti Jaroslava Hrubana toho bylo během jeho života i po jeho brzké smrti vytýkáno hodně. Od útržkovitosti přes neoriginálnost a nedotaženost teorií, které se snaží utvořit, až k přílišnému upínání se k transcendentnu. Snad proto byl tolik opomíjen jak ve své době, tak i v následujících desetiletích. Je však zapotřebí podotknout, že Hrubana zajímalo tolik jednotlivostí a jeho práce měla tak široký záběr, že snad ani nebylo možné veškeré zkoumání zcela dokončit.

Ať už je Hrubanovo bádání dokonalé či nikoliv, ráda bych upozornila na jeden z jeho nejcennějších přínosů.

Eva Foglarová, Luboš Hlaváček i Zdeněk Pospíšil se shodují v názoru, že Jaroslav Hruban předjímá estetiku strukturalismu. Už uvedení pojmu „estetična“ jako „stavu mysli“, jako pojmu obecnějšího a nadřazeného krásnu ve svém *Úvodu do estetiky* již v roce 1915, nás ke strukturalistismu navádí. Slovy Luboše Hlaváčka: „*Hruban, o pět let starší než Jan Mukařovský,¹²⁷ jehož vědecký ohlas ho zcela zastínil, může být řazen do starší vývojové vrstvy naší estetiky, zpevňované na jedné straně Zdeňkem Nejedlým a Otakarem Zichem a na druhé*

---

¹²⁷ Co se hodnot uměleckého díla týká, Mukařovský považoval za důležitější hodnotu uměleckou, zatímco Hruban upřednostnil hodnotu estetickou.

právě osobností Mukařovského, jemuž mnohé pracovní zájmy předznačil (problém estetické hodnoty)...¹²⁸

V práci jsem se pokusila nastínit Dantův kult, který se u Hrubana datuje především do dvacátých let minulého století, i na jeho pojetí estetické hodnoty, jež se utvrzovala právě díky dantovskému zkoumání. Jestliže Hruban považuje estetickou hodnotu za velmi cennou, za schopnou člověka zdokonalovat, obohacovat jeho duševní život, povznášet jej nad žitý, jednotvárný svět, nemůžu s ním než souhlasit. Také podle mého názoru je umění schopno na člověka blahodárně působit a kultivovat jej. Možná by byl Jaroslav Hruban překvapen, jak velmi je i v dnešní době tohoto účinku zapotřebí. Filozof ducha a krásy Jaroslav Hruban, usilující o pozemský ráj, k české estetice dvacátého století přispěl nejen intenzivní a pečlivou teoretickou prací, ale rovněž svým náhledem na svět, ve kterém mu bylo umění mohutností schopnou podílet se na přetváření osobnosti člověka a tím i způsobitou pozitivně ovlivňovat jeho život praktický.

---

¹²⁸ Hlaváček, Luboš: „Zapomenutý český estetik,“ *Estetika* 14, č.4 (1977), s.270.

RESUMÉ:

Práce má přispět k rozšíření poznání pojetí estetické hodnoty málo známého představitele české estetiky Jaroslava Hrubana. Těžištěm práce je především Hrubanovo „dantovské období“, v němž dospívá k ujasnění svých názorů na estetickou hodnotu, a to zejména ve spojitosti s uměním. Práce se pokouší ozřejmit pojetí estetické hodnoty tohoto myslitele, z jejíhož metafyzického základu se v Hrubanově myšlení potvrzuje prvek novoidealismu stojící proti dobově převažujícímu pozitivismu. V estetické hodnotě Hruban spatřuje potenciál tkvící ve schopnostech zintenzivňovat duševní aktivitu a tím rozšiřovat duchovní obzory člověka. Takto se estetická hodnota spolupodílí na pozitivním přetváření lidského života.

This thesis would like to contribute to the spreading of the awareness of the aesthetic values of Jaroslav Hruban, not well – known representative of Czech aesthetics. The thesis focuses mainly on Hruban's "Dante period", in which he manages to clarify his opinions on aesthetic value, namely that connected with art. This work tries to elucidate this thinker's concept of aesthetic value, which, due to its metaphysical background, proves Hruban's thinking to contain some neoidealistic elements, rather than to agree with then society on the terms of positivism. In this aesthetic value, Hruban sees some potential in the skills to intensify mental activities and therefore broaden man's spiritual horizons. It is in this way that the aesthetic value contributes to positive transforming of human life.

POUŽITÁ LITERATURA:

Alighieri, Dante: *Božská komedie*, z ital. přel. O. F. Babler, Odeon, Praha 1989.

Alighieri, Dante: *Božská komedie: Peklo*, z ital. přel. J. Vrchlický, J. Otto, Praha 1890.

Alighieri, Dante: *Božská komedie: Ráj*, z ital. přel. J. Vrchlický, J. Otto, Praha 1902.

Čapek, Karel: (rec.), *Česká mysl* XIV, 1917, s.80 – 84.

Černý, Václav: *Tvorba a osobnost*, Odeon, Praha 1992.

Durdík, Josef: *Všeobecná aesthetika*, I. L. Kober, Praha 1875.

Foglarová, Eva: *Estetik a filozof Jaroslav Hruban, žák Otakara Hostinského* (Rukopisné studie k estetice J. Hrubana připravené k publikování, konané katedrou estetiky k výročí O. Zicha a O. Hostinského v roce 2004).

Fuchs, Alfred: (rec.) in *Ruch filosofický* V, 1925, č.2, s.62 – 63.

Heimannová, Betty M.: „Das asthetische Naturerlebnis“, *Zeitschrift für Aesthetik*, XIV. 3. 1919.

Hlaváček, Luboš: „Zapomenutý český estetik,“ *Estetika* 14, č.4 (1977).

Hlobil, Tomáš: „Dante Alighieri a literární artefakt“, *Estetika*, 1994, s.36 – 43.

Hruban, Jaroslav: (rec.), „Filosofie středního věku“, *Ruch filosofický* V., Praha, 1925.

Hruban, Jaroslav: *Pouť do Ravenny (Zápisy o vzestupu duše)*, Družina literární a umělecká, Olomouc 1920.

Hruban, Jaroslav: *Duše mosaik*, Družina literární a umělecká, Olomouc 1927.

Hruban, Jaroslav: *Felix Ravenna*, Družina literární a umělecká, Olomouc 1940, s.48.

Hruban, Jaroslav: *Úvod do esthetiky*, Plzeň: Český deník, 1915.

Hruban, Jaroslav: *Dantův „pozemský ráj“: Studie k jeho esthetice a metafysice*, Hranice: [b.n.]; Velehrad: Cyrilo – Metodějský tiskový spolek, 1924.

Hruban, Jaroslav: „Estetické absolutno“, *Ruch filosofický* VI, 1926/ 27, s.37 – 40.

Hruban, Jaroslav: *Základy estetické hodnoty (Příspěvek k metafysice estetiky)*, Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol.s.r.o., Olomouc 1930.

Krejčí, František: (rec.), *Česká mysl* XXVI, 1930, s.474 – 475.

Mácha, Karel: *Hledám člověka*, Moravská zemská knihovna, Brno 2006.

Novák, Arne – Novák, Jan V.: *Přehledné dějiny literatury české*, Atlantis, Brno 1995.

Pasolini: *Dante a Ravenna*, Florencie 1912.

Pavlincová, Helena: *Filosof ducha a krásy: Tři poznámky k životu a dílu Jaroslava Hrubana*, (Rukopisné studie k estetice J. Hrubana připravené k publikování, konané katedrou estetiky k výročí O. Zicha a O. Hostinského v roce 2004).

Pospíšil, Zdeněk: *Hrubanova estetika ve Filosofické revui*, (Rukopisné studie k estetice J. Hrubana připravené k publikování, konané katedrou estetiky k výročí O. Zicha a O. Hostinského v roce 2004).

Putna, Martin C.: *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848 – 1918*, Torst, Praha 1998.

Ottův slovník naučný nové doby, nakladatelství J. Otto, společnost s.r.o. v Praze 1933.

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí, Československý kompas, Praha 1927.

Slovník českých filozofů, Masarykova univerzita, Brno 1998.

Tatarkiewicz, Wladyslaw: *Dějiny estetiky II.: Středověká estetika*, Tatran, Bratislava 1988.

Zouhar, Jan: *Minulý konec století*, Masarykova univerzita, Brno 2000.